

Wie Wind Zaait, Zal Storm Oogsten

*Een comparatief onderzoek naar actiegroepen tegen
windturbines in Zeist en Amsterdam*

Amber van Veen (6465013)

Lieven Scheepers (5889189)

Bachelorscriptie, Culturele antropologie en
ontwikkelingssociologie

Hans de Kruijf

20.907 woorden

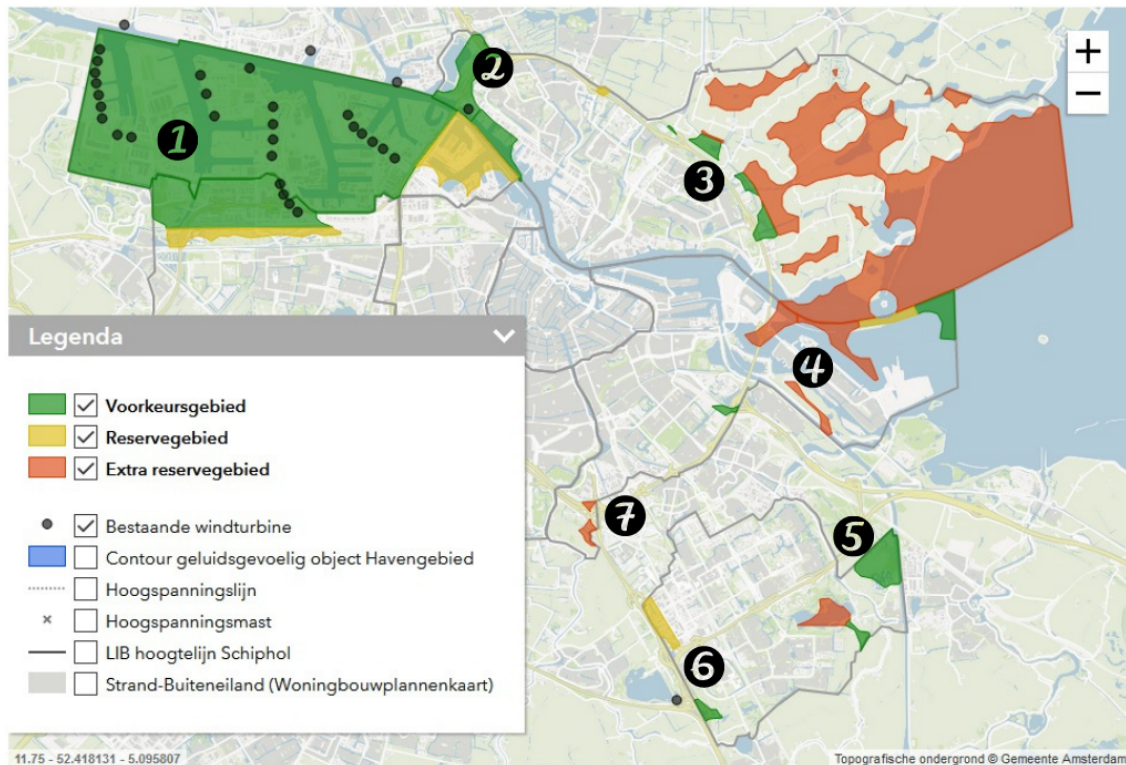
Utrecht University

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
2	Duurzaamheid en Burgerschap	13
2.1	Politieke transities	13
2.2	De politiek van duurzame ontwikkeling	15
2.3	De lokale energietransitie	17
2.4	Activistisch burgerschap	20
2.5	Sociale acceptatie van de windturbines	21
2.6	Noties van rechtvaardigheid	23
2.7	Nederlands beleid over burgerparticipatie	25
3	De context	27
3.1	Windturbines in Amsterdam	27
3.2	De energietransitie in Zeist	29
4	WindAlarm, Amsterdam	32
4.1	De actiegroep WindAlarm	32
4.1.1	De leden van WindAlarm	33
4.1.2	De groepsdynamiek	34
4.2	Het verwerven van legitimiteit	37
4.2.1	Actievoeren in de publiciteit	39
4.2.2	Van lokaal naar nationaal	42
4.3	Het streven naar erkenning	44
4.3.1	Interventie van het beleid	46
4.4	Conclusie	47
5	De Groene Driehoek, Zeist	51
5.1	Manier van organiseren	51
5.1.1	Leden van de werkgroep	51
5.1.2	Ontstaan van de actiegroep	53

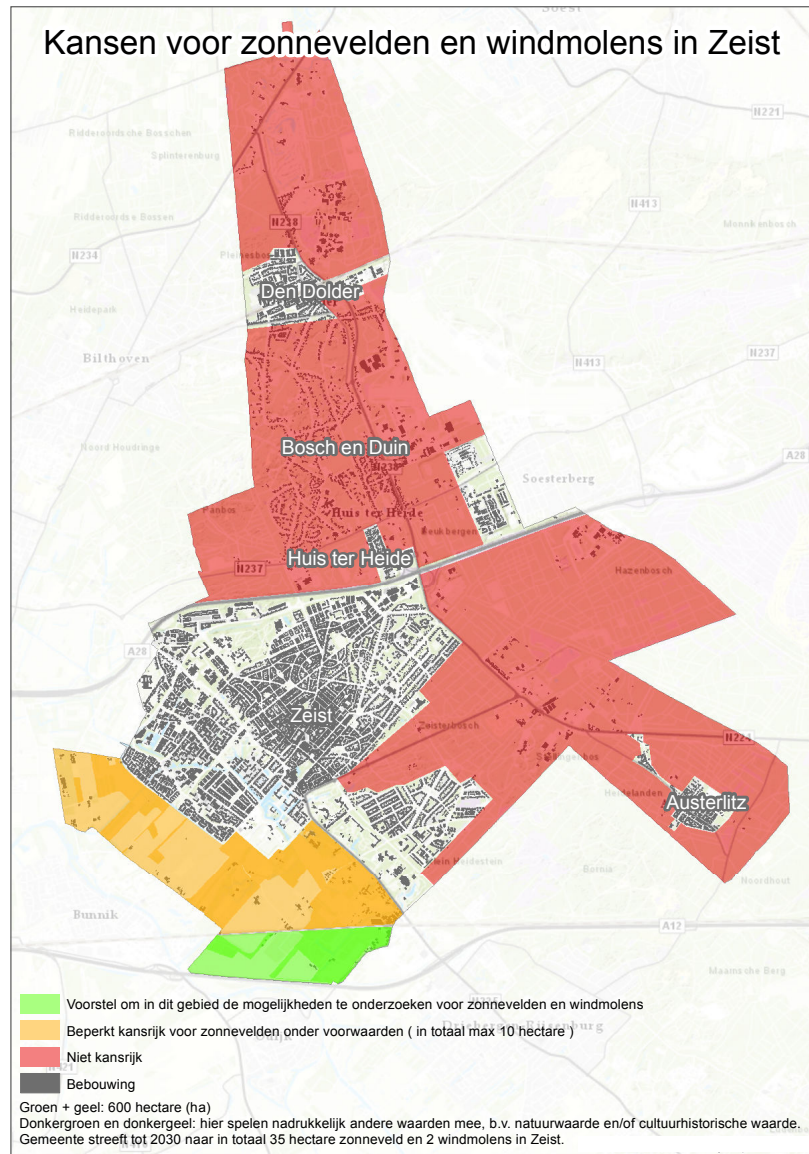
5.1.3	Het argument van de Groene Driehoek	55
5.2	De werkwijze van de Groene Driehoek	56
5.2.1	Werkwijze en communicatie	56
5.2.2	Constructieve samenwerking	57
5.3	Vormen van actievoeren	58
5.3.1	participatief	59
5.3.2	Niet-participatief	60
5.4	Vertrouwen in de lokale politiek	63
5.4.1	Ervaring van de lokale politiek	63
5.4.2	Gevolgen van de ervaringen	65
5.5	Conclusie	66
6	Conclusie	68
6.1	De acties van de groepen	68
6.2	De relatie met de politiek	71
6.3	Activistisch burgerschap binnen windenergie	74
7	Discussie	75

Kaarten

Figuur 1: Zoekgebieden windturbines Amsterdam

- 1) Havengebied
- 2) Noorder IJplas
- 3) ten noorden ring A10
- 4) Zeeburgereiland/IJburg/Sciencepark
- 5) Gaasperplas/Driemond
- 6) Amstel III en omgeving
- 7) Amsterdam-Zuid

Figuur 2: Zoekgebieden windturbines A12/Spoorzone

Dankwoord

Wij willen onze begeleider Hans de Kruijf bedanken voor zijn motiverende feedback en enthousiaste begeleiding. Zijn vragen hebben ons regelmatig aan het denken gezet en onze analyse naar een hoger leven getild. Ten tweede willen we graag de leden van WindAlarm en de Groene Driehoek hartelijk bedanken. Speciaal onze contactpersonen; Nick, Joanne en Robert¹. Zonder hun vertrouwen hadden we dit onderzoek nooit uit kunnen voeren. Hun open houding heeft ervoor gezorgd dat ons veldwerk ontzettend leerzaam is geweest en het heeft ons een duidelijk inzicht in hun organisatie gegeven. We hopen dat deze scriptie ook voor hen nuttig is en tot nieuwe en leerzame inzichten zal leiden. Tot slot willen we Philip Monas en Peter Smith (de Zwerfelofoof) bedanken voor het delen van hun perspectief op het windturbine beleid. Het schrijven van deze scriptie was niet mogelijk geweest zonder het hulp van al deze mensen.

---

1. Deze drie namen zijn pseudoniemen.

1 Inleiding

De lucht is grauw maar tussen de wolken door schijnt een felle zon. Zo fel dat het pijn doet aan je ogen om naar de wieken van de windturbine te kijken. Ze draaien rond door de stevige wind die golven veroorzaakt op het naastgelegen Amsterdam Rijnkanaal. Zoef, zoef, zoef. Wanneer we recht onder de windturbine staan, klinkt het draaien van de wieken een beetje zoals het geklots van golven in de zee. Om de windturbine heen staat een hek. Achter het hek gaat een metalen trap naar een deur waarop staat vermeld dat de windturbine eigendom is van Eneco. Ook de naam van de windturbine staat vermeld; *de poldermolen* met daaronder geschreven: *leerlingen basisschool de Plantage*.

Wanneer we een aantal tientallen meters van de windmolen gaan staan, wordt het geluid van de windturbine overstemd door het geluid van de snelweg op de achtergrond, de klotsende golven en vogels die in een vogelvijver zwemmen. De vijver ligt links van de windturbine en is ingeklemd tussen een groot overdekt sportcomplex en een buitensport veld. Aan de kade van de vijver staat een ganzenfamilie op de uitkijk. Wanneer de zon door de wolken heen breekt, vallen de schaduwen van de wieken op het water en de kade van de vogelvijver. De ganzen begeven zich precies in de schaduw van de ronde die de wieken maken, totdat de zon weer achter de wolken verdwijnt. Ze blijven onbewogen op wacht staan.

Doordat windturbines een grote invloed hebben op de leefomgeving van mensen is er door de overheid besloten dat het belangrijk is dat er genoeg draagvlak is onder de lokale bevolking. Om het draagvlak zo groot mogelijk te krijgen moeten er volgens de Nederlandse overheid goede participatiemogelijkheden voor de lokale burgers zijn (Wiebes en Grapperhaus 2019). Hoe dit vorm moet krijgen is uitgewerkt en beschreven in verschillende onderzoeken zoals die van Matthijsen en andere (2021) namens het Planbureau voor de Leefomgeving en Houwelingen, Boele en Dekker (2014) namens het Sociaal

en Cultureel Planbureau. Ondanks deze uitgewerkte doelen ontstaan er op verschillende plekken in het land actiegroepen die actievoeren tegen de komst van windturbines (Wolsink 2007).

Om een beter beeld te krijgen van waar zulke actiegroepen precies actie tegen voeren zijn wij, zoals hierboven beschreven, een kijkje gaan nemen bij het door onze participanten veel besproken Windpark Houten. Het windpark wordt regelmatig door actiegroepen aangehaald als het voorbeeld van waarom er geen windturbines in de buurt van woningen geplaatst moeten worden. Op 11 maart schrijft een prominent lid van WindAlarm in het Parool dat dit windpark in Houten het perfecte voorbeeld is van waarom het beleid in Nederland niet deugt. Ondanks dat de windturbines op 475 meter van de woningen staan, worden mensen gek van het geluid (Bruijn 2021). De vrees is dat wanneer er windturbines in Zeist en Amsterdam komen te staan ook hier mensen overlast zullen ervaren.

Dit onderzoek richt zich op de invloed die de relatie met de lokale politiek heeft op de werkwijze van lokale actiegroepen. Hierin worden twee groepen met elkaar vergeleken: de actiegroep WindAlarm in Amsterdam en de actiegroep de Groene Driehoek in Zeist.

WindAlarm is een actiegroep die ontstaan is op IJburg, een nieuwbouwwijk in Amsterdam. Vanuit daar is de actiegroep doorgroeid naar andere wijken in Amsterdam en na drie maanden zijn ze uitgroeid tot een nationale actiegroep waarbij 26 lokale groepen zijn aangesloten. De groep bestaat uit ongeveer vijftien actief betrokken leden, 300 leden die meedoen aan de door WindAlarm georganiseerde acties en 21.863 sympathisanten die de petitie hebben ondertekend ². WindAlarm strijdt voor een moratorium op windturbines die op land worden geplaatst. Hoewel WindAlarm actiegroepen vanuit het hele land steunt, zijn hun eigen acties voornamelijk gericht op Amsterdam. Daar strijden zij tegen de plannen voor de 17 windturbines die gepland staan. In figuur 1 is te zien in welke gebieden de windturbines

---

2. Ten tijde van het onderzoek tussen februari en april 2021.

geplaatst gaan worden.

De Groene Driehoek is een actiegroep in Zeist die is opgericht om weerstand te bieden tegen het opwekken van grootschalige duurzame energie in het gebied tussen het spoor en de A12 in Zeist. De groep bestaat uit acht leden die uit vijf verschillende huishoudens komen. Alle huizen staan in of dichtbij het gebied waar de windturbines zouden moeten komen. Daarnaast hebben ze een achterban van ongeveer 70 huishoudens uit de buurt en een Facebookgroep met meer dan 550 leden.

De werkgroep is niet per se voor een verbod op windturbines of zonnepanelen, maar vindt dat de gemeente goed moet kijken naar wat er mogelijk is in het gebied. Ze proberen de gemeente dan ook te laten inzien dat het gebied niet geschikt is voor het opwekken van grootschalige energie, maar dat het beter gebruikt kan worden om doelen op het gebied van natuurherstel en biodiversiteit te realiseren. De gemeente heeft het betreffende gebied officieel aangewezen als zoekgebied en de Groene Driehoek is op dit moment betrokken bij de participatiemogelijkheden die gepaard gaan met het proces van een dusdanig zoekgebied.

Aan de hand van deze twee casussen wordt de volgende vraag beantwoord: *Hoe zorgt de relatie tussen burgers en politiek in Zeist en Amsterdam voor verschillen in uitingen van verzet van lokale burgers tegen de plaatsing van windturbines?*

Om dit te onderzoeken worden in dit onderzoek de twee actiegroepen met elkaar vergeleken op het gebied van hun manier van organiseren, hun manier van actievoeren en hun beeld van de lokale politiek. De twee actiegroepen opereren onder hetzelfde nationale bestel en dezelfde regelgeving. Toch zijn er verschillen in hun manier van organiseren en actievoeren. WindAlarm heeft een meer activistische benadering, waarbij ze verschillende middelen gebruiken om sociale druk te creëren. Dit in tegenstelling tot de Groene Driehoek, die juist zijn doelen probeert te bereiken door zoveel mogelijk met de gemeente samen te werken en dus een collaboratieve insteek heeft. Deze

insteek is deels activistisch en deels passend binnen de participatiedoelen die de Nederlandse overheid heeft opgesteld. De grens van wanneer iets activistisch genoemd kan worden is hierin fluïde, wat verder uitgelegd wordt in hoofdstuk 2.

Deze groepen maken dus op verschillende manieren gebruik van activistisch burgerschap, die voortkomen uit verschillende relaties met de (lokale) overheid. Dit onderzoek heeft het doel om de invloed van die relaties op het activisme van WindAlarm en de Groene Driehoek bloot te leggen door beide onderzoeksgroepen met elkaar te vergelijken.

Dit onderzoek draagt daardoor bij aan de theorie over de politiek van duurzaamheidsvraagstukken. Specifiek richten wij ons op de transitie naar duurzame energie. Één van de grote vraagstukken is hoe burgers het best betrokken kunnen worden bij de energietransitie. Om dit te onderzoeken kijken wij naar de sociale acceptatie van het beleid rondom windturbines. Hierin is het concept van rechtvaardigheid belangrijk, waarbij er gezorgd moet worden voor een beleidsproces waarin de burger op een legitieme manier betrokken wordt.

Er is tot op heden weinig aandacht besteed aan theorieën over activistisch burgerschap binnen onderzoek naar sociale acceptatie. Dit onderzoek speelt daar op in door te kijken hoe burgerschap terugkomt in het activisme van De Groene Driehoek en WindAlarm. Hierdoor is het mogelijk om te beschrijven hoe burgers de structuren van de democratie gebruiken in hun activisme en het achterliggende doel van het activisme te analyseren. Ook wordt het democratische systeem waarbinnen ze opereren gebruikt om de ideeën die de actiegroepen hebben over gerechtigheid en vertrouwen in de stakeholders te duiden. Hiermee dient de koppeling met activistisch burgerschap als uitbreiding van de theorie omtrent sociale acceptatie.

Om deze koppeling te maken wordt er gekeken naar zogenoemde *acts of citizenship*. Deze *acts* hebben te maken met de grenzen van de staat op het gebied van activisme, tegenover hoe activistische burgers hier binnen of

buiten kunnen treden. *Acts of citizenship* zijn dus acties die zowel coöperatief met de staat als activistisch kunnen zijn (Isin en Nielsen 2013).

Data voor dit onderzoek zijn verzameld in een periode van tien weken. Binnen deze periode heeft Amber onderzoek gedaan binnen de actiegroep WindAlarm en Lieven bij De Groene Driehoek. Tijdens het veldwerk zijn er in totaal 18 semi-gestructureerde interviews afgenomen en is er gebruik gemaakt van participerende observatie. We hebben meegedaan aan protestacties, we hebben vergaderingen en inspraakavonden bijgewoond, gepraat met beleidsmedewerkers en de actiegroepen geholpen met allerhande klusjes.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden van begin februari 2021 tot midden april 2021. De ontwikkeling en het uitvoeren van het beleid omtrent windturbines is echter een langdurig proces dat zich uitstrekt over een tijdsspanne van ongeveer negen jaar. Binnen dit proces kunnen veranderingen en ontwikkelingen elkaar snel opvolgen. De beschreven informatie over de actiegroepen en casussen kunnen daardoor verschillen van hoe de huidige situatie eruit ziet.

Dit onderzoek is uitgevoerd tijdens een lockdown ten gevolge van de corona pandemie. De overgrote meerderheid van het veldwerk heeft daarom digitaal plaatsgevonden. De actiegroepen organiseerden zichzelf grotendeels online als reactie op de geldende maatregelen. De inspraakavonden en andere vormen van participatie vonden allemaal online plaats en een groot deel van de interviews zijn online afgenomen. Hierdoor was het maar in beperkte mate mogelijk om in het veld ‘te zijn’. In plaats daarvan is er actief contact gezocht met de participanten en hebben we zoveel mogelijk online bijeenkomsten bijgewoond. Hierdoor konden we online participeren en een volwaardig lid van de actiegroep zijn.

Deze scriptie bestaat uit acht hoofdstukken. Het theoretisch kader bespreekt de theorie en de discussies aangaande duurzaamheid en burgerschap. In de eerste drie paragrafen worden de verschillende visies die er zijn op politieke transitie behandeld. Daarnaast wordt er beargumenteerd dat de energietransitie bij uitstek een politieke transitie is waarbij een goede sa-

menwerking tussen burger en staat cruciaal is. De volgende drie paragrafen bespreken op welke manieren activistisch burgerschap tot uiting kan komen en waarom sociale acceptatie een belangrijk begrip is om de acceptatie of afwijzing van windturbines te begrijpen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving van Nederlands beleid omtrent burgerparticipatie. Hierop volgt het derde hoofdstuk wat bestaat uit een beschrijving van de context van de twee casussen en hoe de lokale situatie geplaatst kan worden binnen de Nederlandse energietransitie.

De resultatensectie is opgedeeld in twee hoofdstukken die ieder één van de actiegroepen behandelen. In hoofdstuk vier wordt beargumenteerd dat de strategieën die WindAlarm gebruikt tijdens het actievoeren getuigen van een vertrouwen in de democratie en een poging zijn om legitimiteit te creëren. Legitimiteit moet leiden tot erkenning vanuit de lokale politiek. Omdat participatieve vormen van actievoeren niet leiden tot een gevoel van erkenning gaat de actiegroep over op een meer activistische manier van actievoeren.

In hoofdstuk vijf wordt beargumenteerd dat ook de Groene Driehoek in zijn acties opzoek is naar legitimiteit. Legitimiteit kan volgens hen bereikt worden door de inbreng van feiten en kennis alsook door het creëren van draagvlak voor hun argumenten. De Groene Driehoek ervaart meer mogelijkheden tot het verwerven van legitimiteit binnen de participatieve vormen van actievoeren. Hierdoor verschillen de acties van de twee actiegroepen.

Tot slot beargumenteren we in de conclusie dat de relatie die de actiegroepen hebben met de politiek een belangrijke factor is voor hoe er actie wordt gevoerd. Legitimiteit is hierin een sleutelbegrip: WindAlarm zoekt legitimiteit door sociale druk te creëren binnen de publieke sfeer, terwijl de Groene Driehoek legitimiteit zoekt door kennis en expertise te leveren aan de overheid. Beide vormen van legitimiteit draaien hierin uiteindelijk om de behoefte van de actiegroepen tot erkenning van de staat. Uit de casussen blijkt dan ook: hoe serieuzer de actiegroep zich door de lokale overheid genomen voelt, hoe meer participatief hun activisme. Hiermee laten we zien dat de

relatie tussen burger en politiek van groot belang is voor de vorm die actiegroepen aannemen en daarom een belangrijk onderdeel is van de studie naar actiegroepen die zich begeven binnen het domein van de energietransitie.

2 Duurzaamheid en Burgerschap

Dit theoretisch kader bestaat uit twee delen. Het eerste deel bestaat uit drie paragrafen die uiteenzetten waarom duurzaamheid en specifiek windturbines een politieke aangelegenheid zijn. Dit wordt gedaan door in de eerste paragraaf in te gaan op de belangrijkste debatten rondom klimaattransities. Vervolgens wordt er in de tweede paragraaf besproken wat de verschillende politieke visies zijn op het tegengaan van klimaatverandering. In de derde paragraaf wordt er gefocust op de Nederlandse aanpak van de energietransitie.

Het tweede deel van het theoretisch kader richt zich op het bespreken van activistisch burgerschap. De vierde paragraaf kijkt naar hoe activistisch burgerschap terugkomt in het discours over het betrekken van burgers binnen de energietransitie. Hierin komen de verschillende vormen van activistisch burgerschap aan bod. In de vijfde paragraaf wordt er een uiteenzetting gegeven van de theorie omtrent de sociale acceptatie van windturbines. De zesde paragraaf laat zien hoe deze sociale acceptatie verweven is met verschillende noties van rechtvaardigheid. Het theoretisch kader sluit af met een beschrijving van hoe de Nederlandse overheid burgerparticipatie beschrijft en hoe dit van toepassing is op de kwesties rondom windturbines.

2.1 Politieke transitie

Tijdens de United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) is vastgesteld dat klimaatverandering tegengegaan moet worden om gevaarlijke antropogene interventies van het klimaatsysteem tegen te gaan (Sayre 2012, 58). 23 jaar later, tijdens de klimaatconferentie van Parijs, zijn er concrete doelen gesteld om dit te bereiken. In het klimaatakkoord staat vastgesteld dat de opwarming van de aarde beperkt moet worden tot maximaal twee procent (United Nations 2020b). Gebeurt dit niet dan zal het doel dat tijdens de UNFCCC is gesteld niet worden gehaald.

Dat er een poging wordt gedaan om de klimaatproblemen op te lossen met politieke verdragen is geen toeval volgens Meadowcroft (2011). Hij stelt dat sociale instituties niet automatisch op een duurzame manier te werk gaan. Zonder interventies van de politiek kunnen grote transitie niet worden gerealiseerd. Daarbij zijn overheden bij uitstek geschikt om grote, complexe en grensoverschrijdende problematiek op te lossen (Biermann 2014). Dat komt volgens Biermann (2014) door de relatieve lange periode waarover overheden beslissingen maken waardoor duurzaamheidsbeleid consequent over meerdere jaren kan worden uitgerold. Tot slot spelen ook de diplomatieke banden van overheden een grote rol. Door het vormen van een coalitie met andere overheden kunnen grensoverstijgende problemen worden aangepakt (Paterson en Grubb 1992).

Om de opwarming van de aarde te minimaliseren tot twee procent moet er een transitie plaatsvinden van een vervuilende economie naar een die klimaatneutraal is (United Nations 2020b). Meadowcroft (2011, 324) definieert een transitie als een proces waarbij structurele veranderingen worden doorgevoerd binnen grote sociale systemen. Daarbij veronderstelt hij dat de politiek constant onderhevig is aan sociale en technische transitie. De hierboven beschreven energietransitie is daar een van.

Transities die moeten leiden tot duurzame oplossingen zijn volgens Andersen en anderen (2020) vaak een bron van conflict. Doordat er een nieuwe verdeling wordt gemaakt van macht, middelen en kansen kan dit zorgen voor een botsing tussen de verschillende stakeholders (Andersen en andere 2020, 350). Dit is direct terug te zien in de implementatie van de energietransitie. In het geval van windenergie, waar dit onderzoek zich op richt, zorgt de nieuwe infrastructuur voor een botsing tussen overheid en burger. Dat de burger betrokken is bij dit conflict is volgens Burke en Stephens (2018) te wijten aan het niveau waarop de transitie plaatsvindt. Zij beargumenteren dat wanneer de transitie grote invloed heeft op de directe leefomgeving van burgers zij sneller geneigd zijn om transitie te leiden. In paragraaf 2.3

wordt besproken dat door de relatief zichtbare en aanwezige infrastructuur van windturbines er een grote impact is op de directe leefomgeving van burgers (Burke en Stephens 2018).

Transities zoals de energietransitie zijn dus bij uitstek een politiek vraagstuk. Ook in Nederland wordt de energietransitie geleid door de overheid. De komende twee paragrafen gaan verder in op hoe politieke transities worden vormgegeven. Vervolgens wordt er in de drie laatste paragrafen van het theoretisch kader besproken hoe de burger betrokken is bij duurzaamheidspolitiek en hoe de wisselwerking tussen deze twee partijen werkt.

2.2 De politiek van duurzame ontwikkeling

Naast het Klimaatakkoord van Parijs zijn in 2015 ook de Duurzame ontwikkelingsdoelen opgesteld. Alle landen die onderdeel zijn van de Verenigde Naties hebben de doelen ondertekend en beloven daarmee hun best te doen om ervoor te zorgen dat er op mondiaal niveau duurzame ontwikkeling plaatsvindt (United Nations 2020a). De *World Commission on Environment and Development* (WCED) definieerde duurzame ontwikkeling voor het eerst als ontwikkeling die de behoeften van mensen tegemoetkomt zonder hier de behoefte van de komende generaties mee teniet te doen (Harlem en andere 1987, 45). Door deze benadering van duurzame ontwikkeling is duurzaamheid niet langer enkel het domein van de natuurwetenschappen, maar betreft het ook economie, politiek en cultuur (Scoones 2016).

De vraag is of duurzaamheid en ontwikkeling wel samen kunnen gaan of dat deze twee doelen met elkaar botsen. De duurzame ontwikkelingsdoelen moeten bijdragen aan het reduceren van broeikasgassen en dienen daarom als handvatten voor de (energie)transitie die landen moeten doormaken. De definitie die de WCED heeft opgesteld geeft echter geen duidelijke richtlijnen voor hoe ontwikkeling en duurzaamheid met elkaar moeten samengaan (Redclift 2005, 213). Het is aan overheden zelf om de duurzame ontwikkeling vorm te geven, wat tot gevolg heeft dat de criteria voor duurzaamheid overal ver-

schillen (Stefan 2014; Fairhead, Leach en Scoones 2012). De energietransitie is dus een politiek vraagstuk waarbij politieke keuzes worden gemaakt.

De manier waarop duurzame energiebronnen invloed hebben op de politiek verschilt van de manier waarop fossiele brandstoffen invloed hebben. Dit komt door de verschillen in infrastructuur (Hall en Klitgaard 2011). Hernieuwbare energiebronnen zoals wind en zonne-energie zijn relatief weinig gebonden aan een specifieke plaats. Hierdoor kan deze energie op veel verschillende plekken worden opgewekt en wordt de politieke macht die ermee gepaard gaat verdeeld (Hall en Klitgaard 2011). Fossiele brandstoffen daarentegen zijn schaarser waardoor de politieke macht ook meer gecentreerd is rond de landen of gebieden die fossiele brandstoffen kunnen winnen (Burke en Stephens 2018). Deze relatie tussen energie en politiek wordt door Boyer (2011) *energopolitics* genoemd.

Naast dat hernieuwbare energiebronnen minder gecentraliseerd zijn, leveren ze ook minder krachtige energie op (Burke en Stephens 2018, 83). Hierdoor moeten er relatief veel faciliteiten gebouwd worden om genoeg energie op te kunnen wekken (Wüstenhagen, Wolsink en Burer 2007). Doordat er op verschillende plekken veel infrastructuur wordt gebouwd voor hernieuwbare energie is deze vorm van energie heel zichtbaar voor de burger. De burger is hierdoor direct meer betrokken bij de opwekking van hernieuwbare energie dan dat hij was bij fossiele brandstoffen (Burke en Stephens 2018).

De energietransitie is dus bij uitstek een politieke transitie. Door de overgang van een infrastructuur voor fossiele energie naar een voor duurzame energie veranderen de verhoudingen. De *energopolitics* heeft een directere invloed op de burger waardoor deze zich meer gaat bemoeien met het beleid dat wordt gemaakt. In de volgende paragraaf wordt besproken hoe het Nederlandse beleid rondom de energietransitie eruit ziet. Vervolgens wordt ingegaan op hoe de burgers reageren op beleid waarmee zij het niet eens zijn.

2.3 De lokale energietransitie

De implementatie van de energietransitie is grotendeels decentraal geregeld. In navolging van de klimaatconferentie van Parijs in 2015 is door de Nederlandse regering het klimaatakkoord opgesteld. Hierin staat vastgelegd dat Nederland in 30 nieuwe regio's wordt verdeeld, zogenaamde energieregio's. Binnen deze energieregio's hebben de gemeentes de taak uit te zoeken wat de beste plekken zijn om wind- en zonnevelden te plaatsen (Regionale Energie Strategie 2020a). Deze plannen worden gebundeld in de Regionale Energie Strategieën die worden geschreven per energieregio. Vervolgens hebben de gemeentes weer de verantwoordelijkheid voor het uitrollen van het beleid (Regionale Energie Strategie 2020a).

Deze aanpak heeft het voordeel dat het de *energopolitics* in Nederland democratischer maakt (Burke en Stephens 2018, 82). Ten eerste zorgt een decentrale aanpak ervoor dat de gemeente beter in kaart kan brengen wat de zorgen zijn van burgers. Dit is cruciaal voor de slagvaardigheid en de legitimiteit van de overheid (Houwelingen, Boele en Dekker 2014, 51). Ten tweede zorgt decentralisatie ervoor dat het beleid dichter op de burger wordt gemaakt, waardoor de burger eerder onderdeel wordt van het debat (Burke en Stephens 2018; Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Tot slot geeft het ook de mogelijkheid voor burgers om eigenaarschap te creëren over de energie infrastructuur in hun leefomgeving (Fast 2013). Als gevolg kunnen er initiatieven ontstaan zoals het opzetten van energiecoöperaties waarbij de lokale energieopwekking wordt gedemocratiseerd.

De complexe eigenschappen van de energietransitie maken de decentrale aanpak echter wel een uitdaging. Hoewel decentralisatie in theorie de potentie creëert om lokaal maatwerk te leveren is dit in praktijk niet altijd het geval (Boogers en Reussing 2019, 26). Decentralisatie leidt tot uitbreiding van het takenpakket van lokale bestuurders en politici. Dit heeft tot gevolg dat de lokale overheid wordt opgeschaald of dat de werkdruk hoger wordt. In beide gevallen neemt de capaciteit om gericht eigen beleid te vormen af,

waardoor er geen sprake is van maatwerk (Boogers en andere 2008, 6). In het geval van de energietransitie betekent dit dat er grote afhankelijkheid is van de procedures die door de RES zijn opgesteld. Terwijl voor een democratische benadering het wenselijker is om een publiek debat te voeren over hoe deze nieuwe bestuurlijke taken voor de gemeente het beste ingevuld kunnen worden (Boogers en Reussing 2019, 28).

Daarnaast is het opwekken van hernieuwbare energie duur en technisch ingewikkeld. Hierdoor is het voor de meeste lokale gemeenschappen niet haalbaar om zelf de infrastructuur voor duurzame energie op te zetten en eindigt het hierdoor vaak in de handen van grote bedrijven (Fast 2013). Daarbij komt dat Nederland een klein land is en er maar beperkte oppervlakte is die in aanmerking komt voor de plaatsing van windturbines. Deze produceren namelijk geluid, verstoren ecosystemen en zorgen voor horizonvervuiling. Daarnaast moet er rekening gehouden worden met (laag)vliegroutes en wetgeving omtrent bouwhoogtebeperkingen (Regionale Energie Strategie 2020b). Al deze factoren zorgen ervoor dat er maar weinig gebieden zijn die in aanmerking komen voor de plaatsing van windturbines, wat maakt dat er maar beperkte gebieden zijn waar de gemeente en burgers uit kunnen kiezen (Regionale Energie Strategie 2020a).

Samengevat kan dus gesteld worden dat wanneer de gemeente na decentralisatie teveel leunt op regionale samenwerkingen de potentie tot lokaal maatwerk verloren gaat (Boogers en Reussing 2019). Hoewel de lokale aanpak van de energietransitie dus de mogelijkheid heeft om te zorgen voor een democratische implementering van windenergie kan het hier ook in falen wanneer de lokale aanpak te veel gebaseerd is op regionale richtlijnen.

Daarnaast is het voor een democratische energietransitie van belang dat er sprake is van een rechtvaardig proces. Hiervoor zijn financiële- en procesparticipatie van belang (Burke en Stephens 2018; Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Om dit te bereiken is er wederzijdse legitimiteit nodig waarbij de burger de competenties van de overheid erkent en de overheid de zor-

gen en de vragen van de burger serieus neemt (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007; Huijts, Midden en Meijnders 2007). In de volgende paragrafen zal de notie van legitimiteit verder worden ontleed en in de context van de Nederlandse energietransitie worden geplaatst.

2.4 Activistisch burgerschap

Zoals in de eerste paragrafen van dit hoofdstuk is besproken kan het plaatsen van windturbines een ingrijpende verandering zijn voor lokale inwoners. Om deze verandering op een zo juist mogelijke manier door te voeren zet de overheid in op het laten participeren van de lokale bevolking in windenergieprojecten (Matthijsen en andere 2021).

Het recht van een persoon om te participeren in lokale beleidskwesties kan gezien worden als een vorm van burgerschap. Burgerschap is in dit geval een uiting van de rechten en privileges van een burger. Om een burger te worden moet een persoon lid zijn van een staat. Dit lidmaatschap wordt onder andere bepaald door de legale en fysieke grenzen van deze staat (Saward 2006). De staat is hier mede bepalend voor wie er een burger is en wie niet. Om de rol van de burger hierin te beschrijven draait Saward dit om: burgerschap is ook de mogelijkheid van mensen om op hun beurt macht uit te oefenen op de staat waarin ze leven (Saward 2006). Het beoefenen van burgerschap is een praktijk die dan ook deels wordt gevormd door de politieke kaders van een staat. Binnen een democratie krijgt de burger namelijk de ruimte vanuit de staat om bijvoorbeeld te kunnen stemmen of demonstreren (Warren 2006).

Een activistische burger wordt door Isin (2013) beschreven als een persoon die de grenzen opzoekt van de kaders die de staat aan deze persoon geeft. Een burger wordt dus niet snel activistisch op het moment dat deze gaat stemmen, maar gebruikt andere sociale dimensies en ruimtes om diens idealen voor elkaar te krijgen (Isin en Nielsen 2013). Om te analyseren waar activistisch burgerschap tot uiting komt, moet er gekeken worden naar zogenoemde *acts of citizenship* (Isin en Nielsen 2013).

Deze *acts* zijn daden van burgers waarmee het de bedoeling is om een bepaalde verandering plaats te laten vinden. Daarnaast wordt er met een *act of citizenship* vaak getracht om buiten de politieke kaders van de staat te treden (Isin 2009). Een voorbeeld hiervan is dat burgers door middel van protesten forceren dat ze meer inspraak krijgen over politieke kwesties binnen

een gemeente (Müller 2016). Het zijn daden waarmee er vanuit de rechten en privileges die burgers hebben binnen een democratische samenleving iets kan worden bereikt. (Saward 2006; Isin 2009).

De kaders van de staat die bepalen wanneer iets activistisch is zijn fluïde (Warren 2006). In de Nederlandse samenleving is dit ook het geval, omdat er de afgelopen jaren door de overheid ingezet is op het creëren van een zogenoemde ‘doe-democratie’. Hiermee wordt er gerefereerd naar dat er in de lokale publieke sfeer van Nederland niet alleen gedebatteerd, overlegd of gestemd wordt, maar dat er ook daadwerkelijk projecten op lokaal gebied worden gerealiseerd, waar de overheid zo min mogelijk mee te maken heeft (Dekker 2019). Op een bepaalde manier wordt er hier verwacht van de Nederlandse burger dat de politieke representatie ‘overgeslagen’ wordt en in plaats daarvan direct tussen de bevolking kan plaatsvinden. De grenzen van wat hier activisme is worden vaag: aan de ene kant verwacht de Nederlandse overheid dus van burgers dat er in deze publieke sfeer veel wordt gerealiseerd en dus wordt geparticipeerd met de overheid. Aan de andere kant is het ook de ruimte waar burgers zich kunnen organiseren. Dit maakt het de ruimte waar activistisch burgerschap kan ontstaan en zich kan uiten. Activistisch burgerschap kan in deze zin dan ook een participatief karakter krijgen (Isin 2009; Warren 2006).

Dit onderzoek gaat in de op de relatie tussen dit soort participatie van de lokale bevolking en activisme en hoe dit samen kan vallen. Ook in de kwesties omtrent windenergie komt het idee van de ‘doe-democratie’ terug, omdat het voor de overheid zaak is om de burgers te betrekken zonder dat de burgers het ‘werk’ van de overheid gaan overnemen (Wolsink 2007; Houwelingen, Boele en Dekker 2014).

2.5 Sociale acceptatie van de windturbines

Om een project binnen de energietransitie zo goed mogelijk te laten integreren in de lokale omgeving moet er volgens Wüstenhagen en andere (2007)

gekeken worden naar de zogenoemde sociale acceptatie van het project. Deze acceptatie kan worden onderverdeeld in drie verschillende dimensies: socio-politieke acceptatie, marktacceptatie en acceptatie van de lokale gemeenschap (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Socio-politieke acceptatie gaat hier om hoe een maatschappij als geheel aankijkt tegen windenergie, marktacceptatie over wat voor infrastructuur er nodig is voor de overgang naar windenergie en de acceptatie van de lokale gemeenschap gaat tot slot over hoe er door de lokale bevolking gereageerd wordt op het plaatsen van windenergie (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Dit onderzoek heeft als doel om een bijdrage te leveren aan dit laatste aspect.

In de wetenschappelijke literatuur werd in eerste instantie de weerstand tegen nieuwe vormen van energie vooral bestempeld als NIMBY (*not in my backyard*) (Sebastien 2017). Hiermee werd er verwezen naar wat voor argumenten lokale bewoners gebruikten om te strijden tegen het plaatsen van een windturbinepark in hun leefomgeving. Het argument van NIMBY werd toen gezien als een individualistisch argument, dat enkel zorgde voor extra hinder op de weg naar maatschappelijke ontwikkeling (Sebastien 2017). Deze manier van kijken is echter bekritiseerd. Veel onderzoeken wijzen uit dat de motivatie van de lokale bevolking dieper gaat dan een individualistische strijd over de ‘achtertuin’ van mensen en hun leefomgeving (Wolsink 2012; Sebastien 2017; Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007).

In plaats daarvan heeft de NIMBY houding een bredere context, waarbij verschillende culturele waarden naar voren kunnen komen (Arifi en Winkel 2020). De term komt echter nog veel terug in onderzoeken of beleidsstukken over dit onderwerp (Wolsink 2012; Sebastien 2017). In deze context wordt NIMBY gebruikt om een groep te beschrijven die zich organiseert rondom een enkel thema binnen de milieuproblematiek en die gevormd is met mensen uit de lokale gemeenschap (Jamison 2001, 157).

2.6 Noties van rechtvaardigheid

Om de acceptatie van de lokale gemeenschap te onderzoeken, kan er gekeken worden naar drie factoren die belangrijk zijn voor de lokale bevolking: distributieve rechtvaardigheid, procedurele rechtvaardigheid en het vertrouwen van de lokale gemeenschap in de stakeholders van de windenergie (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007, 2685).

Distributieve rechtvaardigheid gaat hier over de vraag of de kosten en opbrengsten eerlijk verdeeld zijn (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Om dit te onderzoeken gebruiken Moss en andere de term eigenaarschap (2015). Dit concept wordt hier uitgelegd als het eigenaarschap over de productie van windenergie op het gebied van de kosten en opbrengsten. Omdat de windenergie in hun leefomgeving wordt geplaatst, is het argument van lokale activisten vaak gebaseerd op de voorwaarde dat de voordelen voor de lokale bewoners moeten afwegen tegen de nadelen. Hierin is het dus belangrijk dat de burgers in het proces erkend worden als een legitieme partij. Op het moment dat dit niet gebeurt kan het activisme gebaseerd zijn op het strijden voor een eerlijke verdeling tussen de ‘schade’ en de ‘winsten’ voor de bewoners (Moss, Becker en Naumann 2015). Dit blijkt uit enkele onderzoeken die hebben geconstateerd dat er ook PIMBY bestaat (*please in my backyard*), omdat er in enkele casussen financiële voordelen voor de lokale bevolking aan vast zaten en de bevolking daarom juist voor windturbines in hun omgeving pleitte (Jobert, Laborgne en Mimler 2007, 2752).

Procedurele rechtvaardigheid draait om de vraag of bewoners wel genoeg betrokken worden bij het project (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Kirch en andere beargumenteren dat burgers het belangrijk vinden om mee te kunnen beslissen over hetgeen wat in hun ‘achtertuin’ wordt geplaatst (Kirch Kirkegaard en andere 2020). Het argument is dat ook hier de lokale burgers erkend moeten worden als legitieme partij die genoeg betrokken moet worden in het plaatsingsproces (Jobert, Laborgne en Mimler 2007). De urgentie van deze legitimiteit kan terugkomen in vormen van activisme, waarbij bepaalde

acts of citizenship dienen als manieren van burgers om meer invloed te krijgen op de beleidsvorming (Moss, Becker en Naumann 2015; Isin 2009; Goldstein 2017). Het gevoel van legitimiteit gaat dus ook over de invloed die burgers hebben op het plaatsing-proces van windenergie en de participatie van de burgers in het lokale beleid omtrent windenergie (Houwelingen, Boele en Dekker 2014).

Het vertrouwen van de lokale gemeenschap gaat tot slot over hoeveel vertrouwen er is in het vermogen van de stakeholders om goede beslissingen te kunnen nemen over de windenergie (Huijts, Midden en Meijnders 2007). Hierin is het dus belangrijk dat niet alleen de burgers als legitiem gezien worden, maar dat ook de overheid als legitieme beleidsmaker wordt gezien door de burgers. Deze legitimiteit heeft volgens Huijts, Midden en Meijnders (2007) voor een groot deel te maken met hoe de lokale bevolking de competentie en intenties van de lokale overheid ziet. Als deze aspecten positief zijn, zal het vertrouwen van de bevolking hoger worden (2788)

De dimensies komen in verschillende onderzoeken naar voren. Zo beschrijven Arifi en Winkel een protest tegen windenergie dat voortkomt uit het argument dat er een bos gekapt moet worden om windturbines te kunnen plaatsen. De burgers zijn hier dus niet tegen windturbines an sich, maar vinden dat de windturbines niet ten koste moeten gaan van een bos. Dit maken ze kenbaar door te participeren in bijvoorbeeld bijeenkomsten met beleidsmakers (Arifi en Winkel 2020). Kirkegaard en andere laten daarnaast zien hoe burgers zich buitengesloten kunnen voelen van de beslissingen die genomen worden over hun directe leefomgeving. Het eigenaarschap over de lokale projecten ligt vaak in handen van grotere bedrijven, die daardoor ook het verdiende geld innen (Kirch Kirkegaard en andere 2020).

De onderzoeken en theorieën die over NIMBY bewegingen aangehaald worden gaan vaak over het argument wat de lokale bevolking heeft en op welke waarden dit argument gebaseerd is (Sebastien 2017). Zo heeft de term rechtvaardigheid, zowel distributief als procedureel, te maken met weder-

zijdse legitimiteit: de burgers moeten aan de ene kant door de staat als legitieme actoren worden betrokken, terwijl de burgers het vertrouwen moeten hebben in de staat om het proces goed te kunnen voltrekken (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007; Huijts, Midden en Meijnders 2007). Een proces verloopt dus rechtvaardig wanneer beide kanten genoeg legitimiteit hebben. Wat hierin opvalt is dat er minder theorie te vinden is over hoe deze relatie tussen de staat en burger invloed heeft op het argument en het actievoeren van de lokale bevolking.

Dit onderzoek laat zien waarom deze koppeling wel relevant is door het activisme van burgers aan de ene kant te plaatsen binnen de theorie over sociale acceptatie en aan de andere kant te laten zien hoe dit activisme beïnvloed wordt door hun relatie met de staat. Hierin is de theorie over activistisch burgerschap en de daarbij horende *acts of citizenship* belangrijk, omdat daar de relatie met de politieke kaders van de staat naar voren komt (Isin 2009; Goldstein 2017).

2.7 Nederlands beleid over burgerparticipatie

In de troonrede van 2013 schreef Mark Rutte dat Nederland een ‘participatiesamenleving’ moet worden, daarmee voortbordurend op het idee van de ‘doe-democratie’, waarin van de burger een bepaalde mate van zelfredzaamheid wordt geacht (Dekker 2019; Rutte 2013). Deze wens van de minister-president is doorgevoerd in het beleid van de energietransitie. Het doel is om 50 procent van de duurzame energie door burgers beheerd te laten worden (Gaag 2019). Om dit te bereiken is zogenaamde zelfredzame participatie nodig waarbij burgers verantwoordelijk zijn voor de duurzame energie in hun omgeving, zonder dat de overheid hier een directe rol in heeft (Houwelingen, Boele en Dekker 2014). Volgens de Nederlandse Vereniging voor Duurzame Energie (NVDE) zijn er twee invalshoeken voor de overheid om participatie aan windenergieprojecten te stimuleren; procesparticipatie en financiële participatie (2019).

Binnen het framework van sociale acceptatie kunnen deze twee vormen van participatie op de volgende manier beschreven worden. Procesparticipatie gaat over de mate waarin burgers invloed hebben op de besluitvorming van de windenergieprojecten (Gaag 2019). Hierbij kan gedacht worden aan vormen van inspraak of informatieverschaffing, bijvoorbeeld door het organiseren van inspraakavonden of klankbordgroepen. Deze vorm van participatie speelt daardoor in op de procedurele rechtvaardigheid door het gevoel van eigenaarschap in het besluitvormingsproces te vergroten (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007; Gaag 2019). Financiële participatie gaat over de mate waarin burgers financieel profiteren van de plaatsing van windturbines. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een omgevingsfonds dat omwonenden compenseert voor de nadelen van het project (Gaag 2019). Hier wordt er ingespeeld op de distributieve rechtvaardigheid, waardoor het gevoel van financiële eigenaarschap wordt verhoogd (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007).

Het duidelijk opstellen van deze doelen van de overheid zorgt echter nog niet voor een soepele energietransitie. Beide onderzoeksgroepen zijn namelijk wel degelijk tegen windturbines aan het strijden en zijn niet tevreden over de participatiemogelijkheden die de overheid hen geboden heeft. Deze discrepantie onderzoeken we door de theorieën omtrent activistisch burgerschap en de sociale acceptatie van windturbines met elkaar te combineren. Door *acts of citizenship* van deze groepen te onderzoeken willen we verklaren hoe deze twee groepen, die in essentie in dezelfde staat en nationale regelgeving te werk gaan, kunnen verschillen in hun werkwijzen door te kijken naar hun relatie met de lokale politiek. Op die manier wordt in dit onderzoek aangetoond dat ook de manier van actievoeren iets kan zeggen over de sociale acceptatie van de lokale bevolking.

3 De context

3.1 Windturbines in Amsterdam

Nederland heeft als doel om in 2030 49% minder broeikasgassen uit te stoten (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat 2019). Amsterdam wil hier graag zijn steentje aan bijdragen en streeft ernaar om in 2030 voor 80% te zijn overgeschakeld naar duurzame elektriciteit (Gemeente Amsterdam 2020a). Om dit te bereiken moet er nieuwe infrastructuur gebouwd worden die deze duurzame energie opwekt. Daarom wil de gemeente Amsterdam in 2030 de helft van alle beschikbare daken in Amsterdam hebben benut voor zonnepanelen en worden er tussen 2021 en 2024 nieuwe vergunningen voor windturbines afgegeven. Op het moment staan er in Amsterdam 22 windturbines. Hier moeten er nog ongeveer 17 bij komen (Gemeente Amsterdam 2019b).

Om te bepalen waar deze windturbines precies komen te staan, zijn er in de conceptversie van de RES Noord Holland zoekgebieden opgenomen (Gemeente Amsterdam 2019a). In deze gebieden wordt verder onderzoek gedaan naar de mogelijkheid voor het plaatsen van windturbines. Zoals benoemd is hoofdstuk 2 is een van de criteria waar een geschikt gebied voor windturbines aan moet voldoen dat er genoeg draagvlak is vanuit de bevolking. Draagvlak en participatie worden door de overheid cruciale onderdelen genoemd voor het effectief uitrollen van de energietransitie (Wiebes en Grapperhaus 2019). De gemeente Amsterdam heeft in die lijn ook een aantal stappen ondernomen (Gemeente Amsterdam 2019a).

In 2019 zijn voor het eerst vier zogenaamde 'Ateliers' georganiseerd (Gemeente Amsterdam 2020b). Deze vonden plaats in oktober en november en boden de inwoners van de gemeente Amsterdam de kans om met de gemeente te praten over hun visie op duurzame energie in de stad. Tegelijkertijd wordt er door de gemeente gewerkt aan de concept RES waarin ook de zoekgebieden staan aangegeven (Gemeente Amsterdam 2020b). In juni is er vervolgens in

de stadsdelen waar zoekgebieden zijn een informatie avond georganiseerd. In dezelfde maand wordt ook een petitie opgestart door een van de buurtbewoners van IJburg die tegen de plannen voor de windturbines is.

Er volgen nog interactieve sessies³ en informatieavonden in november en december (Noord Hollandse Energie Regio 2021). Na aanleiding van de petitie hebben inwoners van IJburg zich verenigd in werkgroepen. Ze besluiten het professioneler aan te pakken met een nieuwe petitie op een eigen website. De actiegroep WindAlarm wordt opgericht. Ze vinden hun weg naar de raadsvergaderingen en roepen hun leden op om daar in te spreken. Hier wordt naar geluisterd en meerdere malen geven meer dan honderd mensen zich op om in te spreken⁴. Ook worden er actief emails gestuurd naar raadsleden met de vraag om geen windturbines te plaatsen binnen 1,5 kilometer van woonwijken.

In Februari begint mijn veldwerk en op dat moment besluit WindAlarm zich ook buiten de stadsgrenzen in te zetten. Ze halen de landelijke nieuwspagina's met hun demonstratie op het Museumplein en worden tijdens het RTL verkiezingsdebat indirect genoemd door Mark Rutte⁵. Op 11 Maart 2021 besluit Wethouder Marieke van Doorninck IJburg als zoekgebied van de kaart te halen (Doorninck 2021). WindAlarm bestaat echter allang niet meer enkel uit bewoners van IJburg. De actiegroep heeft zich uitgebreid naar Amsterdam Noord en Zuid-Oost en daarnaast zijn ook 26 andere lokale actiegroepen bij hun aangesloten.

WindAlarm is niet de enige partij die zich bemoeit met de plannen voor windturbines. Er zijn meer Amsterdamse actiegroepen opgericht die tegen de plaatsing van windturbines zijn in Amsterdam. In Elzenhagen, een wijk in Amsterdam-Noord, is er een actiegroep opgericht genaamd Noord Verstoord

---

3. Tijdens de interactieve sessie mogen de deelnemers aangeven waar de gemeente de windturbines moet plaatsen.

4. Inspraakavond 23 en 30 maart 2021 en Raadsvergadering commissie FED op 25 maart.

5. Mark Rutte zegt tegen Jesse Klaver tijdens een discussie over duurzame energie dat op IJburg iedereen voor GroenLinks wegrent.

die strijd tegen windmolens ten noorden van ring A10. Ook verschillende lokale afdelingen van politieke partijen hebben zich uitgesproken tegen de komst van de windturbines⁶. In Amsterdam zijn er dus verschillende partijen actief in het verzet tegen de plannen. Tijdens de uitvoering van het veldwerk was nog niet bekend wat er precies gaat gebeuren met de verschillende zoekgebieden en of alle 17 windturbines er daadwerkelijk gaan komen. 26 mei heeft de Amsterdamse gemeenteraad voor de komst van 17 windturbines gestemd. Tot op heden heeft WindAlarm zich niet bij dit besluit neergelegd en blijven ze doorgaan met actievoeren.

3.2 De energietransitie in Zeist

De gemeente Zeist valt binnen de RES U16. Dat is een energieregio die bestaat uit de stad Utrecht en omringende dorpen om Utrecht heen die binnen de provincie vallen. Het doel van deze RES is om op zoveel mogelijk kansrijke plekken windenergie te plaatsen, zolang het technisch haalbaar is. Volgens het concept bod uit 2020 is er in theorie plek voor zeventig windturbines die dan samen 1TWh opleveren (RES U16 2020).

Naast de strategie van de RES om kansrijke gebieden aan te wijzen heeft de gemeente Zeist zelf ook onderzoek gedaan naar kansrijke plekken voor windturbines. Dit omdat de gemeenteraad in 2019 heeft vastgesteld dat Zeist in 2050 compleet energieneutraal moet zijn. Om dit te realiseren moet er volgens de gemeente flink geïnvesteerd worden in zonnepanelen op daken, zonnevelden en windturbines. Voor 2030 is het doel gesteld dat er twee grote windturbines gebouwd worden in Zeist (Gemeente Zeist 2021b).

De gemeente Zeist heeft deze plannen opgesteld door onder andere aan de burgers op verschillende manieren te vragen of zij mee konden denken over dit onderwerp. Er zijn onder andere gesprekken geweest met verschillende milieu-organisaties.

---

6. Raadsleden van JA21, CDA en DENK hebben zich tijdens de demonstratie op 6 maart uitgesproken tegen de plannen van de wethouder.

Daarnaast is er een programma speciaal voor jongeren tussen de 16 en 25 opgesteld om mee te denken over de duurzame energiekwestie. Dit liep van 2 tot 22 september 2019 en het hield in dat jongeren via een website bepaalde stellingen naar rechts of links moesten swipen, hierbij gebruikmakend van de structuur die bijvoorbeeld op Tinder ook terug te zien is. De stellingen in dit programma waren onderverdeeld in verschillende categorieën, die bijvoorbeeld gingen over wat men zelf zou doen om klimaatverandering tegen te gaan, maar ook over welke maatregelen het beste werkten. Daarna werd er aan de jongeren een aantal dilemma's voorgelegd en was het de bedoeling om een keuze te maken. De dilemma's over windturbines die hier voorgelegd werden zijn: *“Liever één grote windmolen (150m) of 300 kleine windmolens (15m)”*; *“liever vijftien voetbalvelden vol met zonnepanelen of 1 windmolen”* en *“liever met alle Zeistenaren korter douchen of 1 extra windmolen?”* (Gemeente Zeist 2019).

Aan de hand van deze informatie is er nog een bijeenkomst geweest waarin de resultaten van het programma werden gedeeld en er verder kon worden gepraat over het opwekken van duurzame energie in Zeist. Dit is één van de vier inspraakmogelijkheden die de gemeente Zeist aanhaalt op de website (Gemeente Zeist 2021b). De Groene Driehoek is van mening dat deze vorm van participatie te suggestief is. De vraagstukken geven volgens hen te weinig achtergrondinformatie over onder andere de gevolgen van windturbines, waardoor de keuzes van de jongeren moeilijk als objectief gezien kunnen worden.

Als laatste zijn er ook twee bijeenkomsten voor bewoners georganiseerd. De eerste was op 9 december 2019, waar 35 mensen bij aanwezig waren, en de tweede op 1 juli 2020, waar 50 mensen bij aanwezig waren (Gemeente Zeist 2021b). Deze aantallen zijn te laag om echt te suggereren dat er voldoende participatie is volgens de Groene Driehoek. De eerste sessie had als doel om te inventariseren wat de bewoners belangrijk vinden op het gebied van windturbines en zonnevelden in Zeist. In het verslag hierover werd vastgesteld

dat bewoners verschillende zorgen hebben over windturbines op het gebied van afstand tot huizen, impact op de natuur en andere milieuaspecten. Ook werd hier een enkele mening geuit dat windturbines langs de A12, het gebied van de Groene Driehoek, het meest kansrijk is. In de tweede sessie werd verder gesproken over de mogelijke locaties voor windturbines. Hier konden verschillende zorgen of vragen over de windturbines en zonnevelden geuit worden die dan in het verslag naderhand beantwoord werden. Ook hier is door een aantal mensen de locatie naast de A12 genoemd, naast verschillende locaties boven bosgebieden in Zeist.

Naast deze vormen van burgerparticipatie heeft de gemeente ook door een externe organisatie een rapport laten opstellen waarin op ruimtelijk gebied de meest kansrijke in de regio Zeist worden beschreven. Met deze data heeft de gemeente vervolgens besloten dat het gebied ten zuiden van Zeist, precies ten noorden van Odijk, een gebied is waar actief gekeken kan worden naar het plaatsen van windturbines en zonnevelden. Om dit te realiseren, is er besloten om een gebiedsvisie op te stellen samen met de omringende bewoners, grondeigenaren en andere belanghebbenden waarin die mogelijkheden verkend worden. Alle omwonenden zijn van deze ontwikkeling op de hoogte gesteld door een brief van de gemeente, die in juli 2020 verstuurd is. In deze brief krijgt het gebied de naam A12/Spoorzone, omdat het precies tussen de snelweg en het spoor in ligt. Daarnaast wordt in de brief benoemd dat het gebied ook dichtbij Odijk en Driebergen ligt en dat er dus in de gebiedsvisie nauw samengewerkt gaat worden met deze gemeentes (Gemeente Zeist 2021a).

Op het moment van het sturen van de brief is de Groene Driehoek voor de eerste keer bij elkaar gekomen. Tot het moment van het veldwerk zijn ze gegroeid tot een actiegroep die zich dus bezighoudt met het zoekgebied spoorzone/A12 en op verschillende manieren laat blijken dat ze het niet eens zijn met het idee om windturbines en zonnevelden in dat gebied te plaatsen.

4 WindAlarm, Amsterdam

4.1 De actiegroep WindAlarm

In de zomer van 2020 besluit het Amsterdamse stadsbestuur dat er in Amsterdam 17 windturbines geplaatst moeten worden. Dit besluit komt niet uit het niets. Een jaar eerder heeft het toenmalige kabinet het klimaatakkoord getekend. Hierin staat geschreven dat duurzame energiesystemen meer ruimte gaan kosten dan de huidige fossiele systemen. Omdat de ruimte in Nederland schaars is wordt dit gezien als een grote uitdaging (Wiebes en Grapperhaus 2019). Om de verandering van de leefomgeving van de burger soepel te laten verlopen wordt er een beroep gedaan op de decentrale overheden. Het is hun taak om te peilen welke gebieden wel en niet geschikt zijn om de nieuwe energiesystemen te plaatsen.

Het is juni wanneer de eerste geluiden van protest ontstaan. In IJburg, een nieuwbouwwijk in het oosten van Amsterdam, heeft een inwoner een petitie opgesteld. Hij is het niet eens met de plannen om in het IJmeer windturbines te plaatsen. Het nieuws verspreidt zich snel in de buurt via Whatsappgroepen. Er wordt opgeroepen tot actie waarna in een online vergadering de actiegroep WindAlarm wordt opgezet.

WindAlarm ontstaat dus als lokale actiegroep in IJburg, maar omdat er in totaal zeven zoekgebieden zijn in Amsterdam besluiten ze dat het belangrijk is om ook uit die buurten mensen te betrekken. Door het organiseren van informatieavonden, het uitdelen van flyers en het opzoeken van de media raakt hun actie bekend op meerdere plekken in Amsterdam. Dit heeft tot gevolg dat mensen vanuit alle zoekgebieden zich aansluiten bij de groep.

In februari 2021, het moment dat mijn veldwerk start, bestaat het grootste deel van het kernteam uit mensen woonachtig op IJburg ⁷. Daarnaast woont er één lid in Amsterdam-Noord en zijn er twee leden die helemaal niet

---

7. De kerngroep komt één keer per week samen en bestaat uit de meest actieve leden van WindAlarm.

in de buurt van een zoekgebied wonen. In totaal bestaat het kernteam uit ongeveer 10 mensen. Daarnaast zijn er zes leden die regelmatig aansluiten, waarvan de meeste in Amsterdam-Noord wonen.

Vanaf februari is de actiegroep ook bezig met een uitbreiding naar andere steden en provincies. Op dit moment zijn er 26 lokale groepen aangesloten bij WindAlarm. Sommige daarvan zijn een op zichzelf staande actiegroep. Anderen zijn groepjes mensen die zich profileren als lokale teams van WindAlarm. Aan de hand van provincie-coördinatoren wordt er contact gehouden tussen de lokale teams en het landelijke team van WindAlarm ⁸.

4.1.1 De leden van WindAlarm

Wanneer je over de actiegroep WindAlarm spreekt over wie hebben we het dan precies? Heb je het dan over de 21.139 ondertekenaars van de petitie?⁹ Over de paar honderd mensen die inspreken tijdens de inspraakavonden en meedoen met de demonstraties? Of gaat het om de harde kern van activistische burgers die zich verenigen in de verschillende lokale en thematische groepen?

Tijdens mijn veldwerk heb ik met acht leden van de kerngroep een semi-structureerd interview gehouden. Ik heb vergaderingen bijgewoond van de kerngroep en het landelijke team. Daarnaast heb ik met mijn belangrijkste informanten Robert en Justin meerdere informele telefoongesprekken gevoerd¹⁰. Ik heb met demonstranten gesproken tijdens de demonstraties en met twee van hen door de zoekgebieden nabij hun huis gewandeld. Ik heb ook vier inspraakavonden bijgewoond waar in totaal een paar honderd mensen op af kwamen.

Wanneer ik het heb over WindAlarm dan heb ik het over de Amsterdamse tak van de actiegroep. De lokale groepen opereren voornamelijk zelfstandig en de ervaringen, visies en ideeën van de leden die ik heb gesproken zeggen

---

8. Het landelijke team bestaat uit drie leden van de kerngroep en één ander lid.

9. Het aantal ondertekenaars van de petitie op 21/06/2021.

10. Alle namen die in dit hoofdstuk worden genoemd zijn een pseudoniem.

niks over die van de andere groepen. Bovendien heb ik voornamelijk leden gesproken die wonen op IJburg en Banne Noordoost omdat hier het grootste deel van de actieve leden van WindAlarm vandaan komen¹¹. Deze wijken grenzen aan zoekgebied 3 en 4 in figuur 1.

Om antwoord te geven op de vraag over wie we het hebben als het gaat over WindAlarm moet er een onderscheid gemaakt tussen het antwoord dat mijn informanten zouden geven en de afbakening die in dit onderzoek wordt gebruikt. Volgens de leden van WindAlarm vertegenwoordigen ze 21.863 mensen en bestaat de actiegroep uit al deze mensen, ondanks dat sommige van hen wellicht nooit meer hebben gedaan dan online een petitie ondertekenen. WindAlarm is gebaat bij een zo groot mogelijke achterban omdat dat hun boodschap kracht bijzet.

Wanneer ik spreek over WindAlarm in dit onderzoek dan heb ik het over de 16 meest actieve leden uit Amsterdam. Een groot deel van deze mensen is onderdeel van het zogenaamde kernteam. Zij zijn de mensen die de acties organiseren, de website onderhouden, de pers inlichten, *position papers* schrijven en contact onderhouden met de politiek. De aanpak van de Amsterdamse tak en hun relatie met de lokale politiek is niet altijd vergelijkbaar met die van lokale teams. Daarom gaan de uitspraken in dit onderzoek enkel over de actieve leden van WindAlarm Amsterdam en niet over de lokale teams en inactieve leden.

4.1.2 De groepsdynamiek

Enkel Robert is online. Zijn webcam staat in vogelperspectief op hem gericht waardoor de kleine kamer waarin hij zit goed zichtbaar is. De kamer heeft witte muren en in de hoek staat een kleine bank. Hij zet zijn microfoon aan. “Hoi Amber”. Ik begroet hem terug en we bespreken de uitspraak van Rutte tijdens het RTL verkiezingsdebat enkele dagen terug. We lachen om de klungeligheid van Rutte die Groningen naar voren schoof als energie regio

---

11. Banne Noordoost is een wijk in Amsterdam-Noord.

waarna Groningen verontwaardigd reageerde.

Er verschijnt nog een vierkantje op mijn scherm. Thomas, staat er rechts onder in de hoek. Hij heeft een foto van een in brand staande windturbine ingesteld als zijn achtergrond. Één voor één verschijnen er meer vierkantjes met kleine online kamertjes op mijn scherm. Het is niet voor iedereen helemaal duidelijk wat er op Thomas zijn achtergrond staat waardoor hij iedere keer dat er nieuwe mensen online komen opnieuw moet vertellen dat het een foto is van een brandende windturbine.

“Bijna alle gesprekken die ik tegenwoordig heb op Zoom gaan over windturbines, ik vond het wel toepasselijk” ligt hij toe. Er wordt gegrinnikt. Iemand vraagt aan Thomas waar hij dit weekend was en refereert daarbij aan het nieuwsbericht dat ergens in Nederland een windturbine in de fik is gestoken. Terwijl Thomas speelt alsof hij zich betrappt voelt, zegt hij ‘daar ga ik niet op in’.

De bovenstaande situatie speelt zich af tijdens één van de wekelijkse vergaderingen van het kernteam. De vergaderingen worden standaard op dinsdagavond gehouden om 20:00. Omdat mensen vaak te laat komen of later aanschuiven, zijn de eerste paar minuten van de vergadering luchtig. Er wordt gepraat over het weekend en de laatste nieuwtjes rondom windturbinepolitiek worden besproken. Vaak zijn daarbij politici het onderwerp van spot, omdat ze iets doms hebben gezegd of zichzelf in een moeilijke situatie hebben gewerkt. Dit laat zien dat politici niet altijd even serieus worden genomen en er regelmatig getwijfeld wordt aan hun kunde. Dit heeft als gevolg dat het vertrouwen in sommige politici en politieke partijen niet groot is.

De vergaderingen hebben weinig structuur. Ze worden voorgezeten door Tamara, de enige vrouw in de kerngroep en inwoner van IJburg. Voor haar werk houdt ze zich bezig met duurzaamheid en zet ze zich in voor natuurbehoud. Als voorzitter van de vergaderingen maakt ze de agenda en zorgt ze ervoor dat alle punten worden besproken tijdens de vergadering. Ech-

ter wordt er niet van haar verwacht dat ze met harde hand de vergadering structuur geeft. Ze grijpt alleen in wanneer discussies te lang duren of agendapunten vergeten worden.

Tijdens de vergaderingen worden taken verdeeld aan de hand van ieders vaardigheden, tijd, interesses en persoonlijke contacten. Dit leidt er toe dat de meeste leden van de kerngroep geen duidelijk te omschrijven rol hebben in de groep. Meerdere leden omschrijven hun rol als “inspringen daar waar er vraag is naar extra handen”. Hierdoor liggen taken vaak bij meerdere mensen tegelijkertijd. Er is bijvoorbeeld niet één aanspreekpunt voor de pers, alle leden hebben hun eigen perscontacten die ze regelmatig inlichten over hun specifieke bevindingen of plannen.

Thomas, lid van het kernteam en het landelijke team, ziet deze manier van organisatie als kracht van de groep;

Wie zegt dat de prioriteiten die ik leg dat dat de goede prioriteiten zijn? Daar zit wel uiteindelijk ook de kracht van zo'n groep, dat iedereen er op zijn eigen manier mee bezig is en het heel verassend kan zijn dat er door iedereen op andere manieren een klein beetje vooruitgang wordt geboekt. Terwijl dat had je in je eentje nooit voor elkaar kunnen krijgen omdat jij de hele tijd op het zelfde weggetje en met je zelfde denkkaders zit. Die ongecontroleerdheid en die ongeorganiseerdheid dat moet je niet tegen willen gaan maar dat moet je juist zien als een kracht van zo'n clubje dat wij hebben.

Robert, ook lid van het kernteam en beheerder van de website, stelt dat het organisch gegroeid is dat de actiegroep zich heterarchisch organiseert. Tegelijkertijd is het ook niet helemaal toevallig. De waarde die Thomas hier boven toeschrijft aan de diversiteit van de groep wordt door een groot deel van de leden onderschreven. Alle leden van de kerngroep zijn erg bescheiden over hun bijdrage aan WindAlarm en benadrukken dat hun bijdrage niet

belangrijker of waardevoller is dan die van hun mede-actievoerders. Dit is niet alleen een kwestie van ideologie, maar vindt ook zijn uitwerking in de praktijk. Er wordt veel waarde gehecht aan discussie en het bespreken van verschillende perspectieven. Ook wanneer niet direct de meerwaarde van een bepaalde aanpak of actie wordt gezien is er ruimte om deze manier van werken te verkennen. De actiegroep organiseert zich aan de hand van de visie dat de bijdrage van ieder lid even waardevol is en daarom iedereen de vrijheid verdient om eigen invulling te geven aan het actievoeren.

4.2 Het verwerven van legitimiteit

De gemeente Amsterdam heeft als doel gesteld haar inwoners nauw te betrekken bij het hele proces rondom windturbine-plaatsing. Tussen oktober 2019 en april 2021 zijn er 19 mogelijkheden georganiseerd vanuit de gemeente om in te spreken, mee te denken of informatie te krijgen (Gemeente Amsterdam 2019a). Hier maakt WindAlarm volop gebruik van. Ze hebben alle participatiemogelijkheden in kaart gebracht en sporen actief hun achterban aan om massaal in te schrijven voor inspraakavonden. Dit had zelfs zoveel succes dat er door de gemeente extra inspraakmomenten zijn geregeld.

Dat WindAlarm goed op de hoogte is van alle participatiemogelijkheden is volgens hen niet vanzelfsprekend. De communicatie vanuit de gemeente naar de inwoners van Amsterdam liet volgens de actievoerders nogal te wensen over. Justin, die samen met zijn vriendin team Amsterdam-Noord heeft opgezet, zegt daarover het volgende: “We hebben met burens in de buurtapp gesproken en daar bleek uit dat wij niet de enige zijn die heel weinig hadden gehoord. Van de mensen hier uit de buurt had maar één iemand een brief voor een enquête gekregen.” Op de vraag hoe de informatievoorziening op IJburg was antwoordt Tamara het volgende: “Nul, het kan zijn dat het ergens in de lokale krant heeft gestaan die ik niet lees, maar er had absoluut al een brief in iedere brievenbus moeten zitten van wat er allemaal aan de hand is. Dat is pas gebeurd nadat we een heleboel amok hebben gemaakt.”

Tijdens de participatiemogelijkheden ervaren de leden van WindAlarm veel weerstand wanneer ze vragen hebben over de risico's die windturbines met zich mee brengen. Tycho, een actief lid van WindAlarm, vertelt het volgende over zijn ervaring tijdens een atelier georganiseerd door de gemeente: "Tijdens die interactieve informatiesessies kwam naar voren dat tegenstanders van windturbines helemaal niet welkom waren om mee te praten. Als je commentaar wilde geven werd er gezegd dat er nog genoeg inspraakavonden komen en dat ze de bezwaren meenemen bla bla bla, concreet werd er niks gedaan, het werd alleen maar opgeschreven voor achteraf. Dus ik kwam er eigenlijk al gelijk achter dat ze je gerust proberen te stellen met dat er nog genoeg inspraakmogelijkheden zijn, ik heb die bijgewoond en dat blijkt, of dat leek tenminste, heel weinig te zijn."

Als reactie hierop besluit de actiegroep zelf informatie te gaan verzamelen. Op de website worden krantenberichten en artikelen verzameld die kritische geluiden laten horen. Jamie en Florentijn, beide lid van de kerngroep, duiken in de wetenschappelijke literatuur en proberen alle kennis over de mogelijkheden en risico's van windturbines eigen te maken. Hun bevindingen laten ze lezen aan de rest van de kerngroep en op basis van die feedback schrijven ze meerdere *position papers*. Tegelijkertijd leggen andere leden contact met verschillende wetenschappers die hun verhaal onderschrijven en bouwen ze een netwerk op van artsen die samen een oproep doen om de gezondheidsrisico's serieus te nemen (Zoelen 2021).

Dat WindAlarm zoveel tijd stopt in het verzamelen van informatie getuigt van de grote waarde die ze hechten aan kennis en de wetenschap. Het legitimeert de actie die ze voeren en is daarom voor hun een belangrijk middel in de strijd om gemeenteraadsleden te overtuigen. "Het is een ingewikkelde zaak en we moeten de burger beschermen met deze kennis ... je kan pas echt participeren als je goede informatie hebt ... en die ontbreekt enenmale. Je kunt niet van iedere burger verwachten dat die zich daar in verdiept." vertelt Tamara tijdens een interview. Dat het een ingewikkeld onderwerp is wordt

door de hele actiegroep onderschreven, daarom is er ook veel begrip voor gemeenteraadsleden die in hun ogen weinig kennis hebben van de feiten. Door informatie te verzamelen hopen ze zowel gemeenteraadsleden als de inwoners van Amsterdam te overtuigen van de legitimiteit van hun protest.

Het overtuigen doet WindAlarm door de verspreiding van kennis via (sociale) media, hun eigen website, flyers en het organiseren van informatie-avonden. Dit zijn *acts of citizenship* die zowel als participatief als activistisch gezien kunnen worden. Omdat ze de informatieverstrekking van de gemeente onvoldoende en incorrect vinden nemen ze deze taak over. Op de website heeft de pagina ‘feiten en argumenten’ een prominente plek. Tijdens de informatie-avonden worden regelmatig onderzoekers aangehaald die het standpunt van WindAlarm onderbouwen en op sociale media gaan ze in discussie met voorstanders van de windturbines door argumenten te weerleggen. Deze acties zijn participatief omdat ze vallen binnen het ideaal van de doe-democratie, waarbij burgers binnen de publieke sfeer actief deelnemen aan maatschappelijk debat (Dekker 2019). Aan de andere kant kunnen ze ook gezien worden als activistisch omdat ze actief tegen de overheidsplannen gericht zijn en als doel hebben om het beleid te veranderen.

Het vergaren en verspreiden van kennis heeft het doel om de acties te legitimeren. Daarnaast draagt het bij aan het vergoten van de achterban wat eveneens de legitimiteit van de actiegroep kracht bij zet. Legitimiteit is dus van groot belang om het handelen van de actiegroep te begrijpen. Hoe het vergroten van de achterban een rol speelt in het streven naar legitimiteit wordt verder uitgewerkt in paragraaf 4.2.2

4.2.1 Actievoeren in de publiciteit

Nadat WindAlarm de eerste maanden vooral heeft ingezet op het verzamelen en verspreiden van informatie komen ze tot de conclusie dat informeren van medeburgers en de overheid niet genoeg is om de plannen voor windturbines te stoppen. Thomas verklaart deze ervaren onwelwillendheid van

de gemeente als volgt: “Als coalitie partijen het wellicht niet helemaal met dit windturbine-beleid eens zijn dan worden ze door andere coalitiepartijen onder druk gezet. Dan moeten ze misschien in dit dossier iets weggeven om in een ander weer iets te winnen. Die dynamiek ... dat is wel een stuk dat wij missen. Wij kennen natuurlijk ook niet al die andere dossiers die er spelen en hoe de verhoudingen binnen de coalitie liggen.”

In andere woorden stelt hij dat er politieke belangen spelen waar WindAlarm geen zicht op heeft. Het is niet alleen een kwestie van onwetende gemeenteraadsleden die na goed geïnformeerd te worden de juiste keuzes maken. De keuze voor het wel of niet plaatsen van windturbines is ook een politieke keuze. Die realisatie laat de actiegroep inzien dat enkel actievoeren op basis van kennis niet genoeg is en er ook sociale druk nodig is om de politici ter verantwoording te roepen.

Het belangrijkste is dat op het moment dat je ergens een goed en duidelijk antwoord op hebt, en het wordt niet gedaan, dan komt dat door allerlei politieke belangen. Dus hoe je dat in mijn optiek moet voorkomen is zorgen dat partijen in de media daar de schijnwerper op zetten zodat er uiteindelijk geen andere conclusie getrokken kan worden dan dat er dingen spelen die in het politieke belang zijn maar niet in het belang van de Amsterdamer, of van de burger in zijn algemeenheid. En daar heb je dus de kritische blik van journalisten nodig. En daar is de pers dus heel belangrijk. Dus je zal een veel bredere hoeveelheid partijen moeten overtuigen van jouw argumenten om te zorgen dat die politici uiteindelijk een soort geïsoleerd worden en niet meer hun standaard verhaal kunnen afdraaien zonder dat iedereen in hun omgeving zegt van ja dit is gewoon een bullshit verhaal.

- Florentijn

In een poging de politieke belangen bloot te leggen gaat de groep gebruik maken van activistische *acts of citizenship*. Zelf opgezette acties die los staan van de participatie mogelijkheden die de gemeente organiseert. Door middel van het organiseren van demonstraties probeert de actiegroep de aandacht van de media te trekken. Onderstaand fragment beschrijft de eerste landelijke demonstratie van WindAlarm.

Zes rijen met mensen staan achter elkaar op het Museumplein. Ze dragen zes gele spandoeken van 200 meter. Allen luisteren ze naar de man die op het podium voor hen een toespraak aan het houden is. De man heeft een blauwe jas aan en een sjaal nonchalant rond zijn nek gedrapeerd. Zijn rechter hand heeft hij gebald en in zijn linker hand houdt hij een blaadje met daarop zijn speech. Naast hem staat een volledig in het zwart geklede man met een petje op. Hij heeft een grote camera in zijn handen die hij op zijn schouder laat rusten. Met zijn ogen half dicht geknepen kijkt hij door de lens terwijl hij de andere man aan het filmen is.

De man die de speech geeft heeft zichzelf voorgesteld als Naut. Hij vertelt hoe WindAlarm is ontstaan en noemt een lijst van Nederlandse politici die betrokken zijn bij de plannen voor windturbines. Achter hem hangt een groot zwart doek. Met zwarte tape zijn er posters opgeplakt. ‘Wij houden 1,5 kilometer afstand’ staat erop. Hij spreekt ongeveer 200 mensen toe. Veel gezinnen, mensen van pensioen leeftijd en een aantal jongeren. Gezien de leuzen op de spandoeken komt het publiek vanuit het hele land. Er zijn spandoeken uit Oss, Amsterdam-Noord, IJburg en Schagen. Een man met een grijze baard en flat cap draagt een spandoek waarop staat: Milieu Maffia, Windmolen Beleid, Dood Nederland.

Wanneer de speech voorbij is wordt dit beantwoord met luid gejuich en geklap. Dit wordt overstemd door een zoemend geluid dat door de speakers aan weerszijde van het podium komt. “Het geluid van de wieken van windturbines,” wordt verteld. Het publiek is enkele minuten muisstil. Op

de achtergrond is vaag de toespraak te horen van een ander protest dat aan de andere kant van het plein wordt gehouden. De stilte wordt onderbroken door de volgende spreker.

Er is door de actiegroep goed nagedacht over hoe ze de demonstratie zo aantrekkelijk mogelijk kunnen maken voor de media. De keuze voor zes spandoeken van 200 meter is heel erg beeldend en wordt nog weken na het protest door verschillende nieuws-websites gebruikt bij artikelen over windturbine protesten, ook wanneer deze niet door WindAlarm zijn georganiseerd. Alle speeches worden zorgvuldig vastgelegd zodat deze vervolgens als kleine fragmenten op hun eigen Youtube kanaal gezet kunnen worden. De spandoeken met ‘Wij houden 1,5 kilometer afstand’ spelen in op de actualiteit en de komst van gemeenteraadsleden van vier politieke partijen maken het evenement politiek relevant. WindAlarm heeft er alles aan gedaan om het evenement zo mediageniek mogelijk te maken zodat er veel journalisten op af komen.

Dat WindAlarm sociale druk een goed middel vindt om politieke verantwoordelijkheid af te dwingen getuigt van het vertrouwen dat ze hebben in de democratie. Ondanks dat ze teleurgesteld zijn in de gemeenteraad en de wethouder van Ruimtelijke ontwikkeling en Duurzaamheid vertrouwen zij wel in het democratische systeem waarin volksvertegenwoordigers gedwongen worden te luisteren wanneer een grote groep in de samenleving iets eist. Hoewel zij dus met hun *acts of citizenship* buiten de kaders van de participatie mogelijkheden treden, zullen zij niet buiten de kaders van de democratische rechtstaat werken.

4.2.2 Van lokaal naar nationaal

Naast het aanspreken van de media probeert WindAlarm ook een breder publiek te bereiken door op nationaal niveau actie te gaan voeren. Thomas stelt dat de overgang naar een landelijke actiegroep voortkomt uit noodzaak:

“Als je gaat kijken naar de verschillende opties die je hebt dan is er geen enkel pad waarbij ik voldoende vertrouwen heb dat het succesvol gaat worden. Dus je zal al die paden tegelijkertijd moeten bewandelen in de hoop dat een van die paden succesvol genoeg is. En dan ontkom je er niet aan om ook een landelijk pad te bewandelen.”

Hij stelt dus dat het noodzakelijk is om zowel actie te voeren binnen de lokale als de nationale politiek als ze een kans van slagen willen hebben. Op 9 maart, acht dagen voor in Nederland de stembussen open gingen om te stemmen voor de landelijke verkiezingen, kondigt de Amsterdamse wethouder aan dat een groot deel van het IJmeer als zoekgebied wordt geschrapt. In haar verklaring stelt ze dat de reacties van alle belanghebbenden zijn meegenomen in het besluit, waaronder ook *‘degenen met zorgen over gezondheidsrisico’s of die zich hebben uitgesproken tegen windturbines’* (Doorninck 2021). De keuze om een deel van het zoekgebied te schrappen wordt door de actievoerders gezien als een poging van de wethouder om te reageren op alle negatieve reacties en ervoor te zorgen dat haar partij minder stemmen verliest tijdens de naderende nationale verkiezingen.

Aangezien de meerderheid van de kerngroep bestaat uit inwoners van IJburg zijn voor een groot deel van de leden de directe zorgen over windturbines verdwenen. Toch is de actiegroep niet blij met de aanpassingen. In het persbericht dat zij dezelfde dag nog publiceren stellen zij dat ze een moratorium willen op de bouw van windturbines op land in heel Nederland. Om dat te bereiken kunnen ze niet langer enkel de gemeente van Amsterdam adresseren in hun acties.

Er wordt daarom een landelijk team opgezet dat zich voornamelijk bezig houdt met het betrekken van lokale actiegroepen in hun landelijke actie. Ze zoeken actief contact met deze groepen en vragen hen zich aan te sluiten bij WindAlarm. Wanneer de actiegroepen hiermee akkoord gaan krijgen ze een eigen pagina op de website van WindAlarm en worden ze toegevoegd aan de lijst met lokale teams. Ook de Groene Driehoek komt op deze lijst te staan

nadat er onderling contact is geweest tussen beide actiegroepen.

Deze aanpak getuigt van het belang dat WindAlarm hecht aan het creëren van een grote achterban. Zoals in paragraaf 4.2 is besproken gebruikt de actiegroep kennis om hun acties te legitimeren. Het verzetten van de focus naar het tegengaan van windturbines op landelijk niveau is ook een onderdeel van het creëren van legitimiteit. Hierdoor spreekt de actiegroep namelijk een grotere hoeveelheid mensen aan waardoor het draagvlak voor hun actie groter wordt. Dit draagvlak is belangrijk om op een democratische manier sociale druk uit te oefenen op de politiek en past dus bij de democratische idealen van de groep.

4.3 Het streven naar erkenning

De discussie over de plaatsing van windturbines lijkt op de oppervlakte voornamelijk te gaan om de mogelijke risico's voor de gezondheid en biodiversiteit. Echter speelt de vraag naar erkenning voor veel actievoerders een even grote, dan wel niet grotere rol in hun motivatie. Het gevoel dat lokale politici geen oog hebben voor de alternatieve plannen en de kennis die WindAlarm heeft verzameld is een belangrijke motivator voor de leden.

In 4.2 is uitgelegd dat de leden van WindAlarm zich niet serieus genomen voelen tijdens de participatie momenten die de gemeente heeft georganiseerd, omdat ze het gevoel hebben dat er geen kritische vragen gesteld mogen worden. Een tweede punt dat ervoor zorgt dat ze zich niet serieus genomen voelen is het gevoel dat de gemeente ze financieel probeert om te kopen door regelmatig te verwijzen naar de mogelijkheid tot financiële compensatie. Tamarara zegt daarover het volgende: "Participeren?! Financieel zodat ze niet te veel gaan klagen. Dat is de bedoeling." Hiermee geeft ze woorden aan het breed gedragen gevoel dat de gemeente procesparticipatie probeert af te kopen met financiële participatie.

De nadruk vanuit de gemeente op financiële participatie wordt duidelijk tijdens een van de expertmeetings georganiseerd door enkele raadsleden. Frits

van den Berg, onderzoeker bij Mundonovo, vertelt dat vooral procesparticipatie maar ook financiële participatie bij kunnen dragen aan het verminderen van de ervaren geluidsoverlast. Dehlia Timman, gemeenteraadslid van D66, wil vervolgens graag van hem weten hoeveel geld nodig is om een bepaalde hoeveelheid geluidsoverlast te compenseren. Van den Berg reageert hierop door te benadrukken dat het van te voren aanbieden van geld over kan komen als omkoping en dat er meer voordeel gehaald kan worden uit procesparticipatie.

Acties zoals deze worden aangehaald door de actievoerders om te onderbouwen dat de gemeente de zorgen van de actiegroep niet serieus neemt. Het streven van de politiek naar distributieve rechtvaardigheid wordt ervaren als een ontkenning van de legitimiteit van WindAlarm. Omdat, zoals Tamara hierboven al stelde, financiële participatie wordt gezien als een zoethoudertje en de ernst van de problemen bagatelliseert. Tijdens verschillende inspraakavonden vertellen leden hoe zij hierdoor verbaasd, boos en teleurgesteld zijn geraakt. Opvallend is ook hoe vaak de wethouder van Ruimtelijke Ontwikkeling en Duurzaamheid als oorzaak wordt gezien van het falen van het beleid. Regelmatig wordt benoemd hoe incapabel ze is, dat ze niet te vertrouwen is en dat ze een speelbal zou zijn van GroenLinks.

Dat de actievoerders aangeven verbaasd en teleurgesteld te zijn getuigt van een aanvankelijk positief beeld van het functioneren van de politici. De confrontatie met het windturbine beleid heeft ze echter gedesillusioneerd achtergelaten omdat het in hun ogen niet past in het plaatje van een lokale overheid die zijn beleid uitvoert in samenspraak en in het belang van de burger. De actievoerders zijn daarom teleurgesteld in politici die zij ervaren als ondemocratisch omdat ze zich laten leiden door politieke belangen en niet open staan voor inbreng van de geïnformeerde burger.

Om legitimiteit te verkrijgen is het voor de actievoerders veel belangrijker dat ze procedurele rechtvaardigheid krijgen. Het mee mogen praten over zaken en serieus genomen worden is namelijk een vorm van erkenning vanuit

de politiek. Dat burgers op dit moment niet serieus genomen worden legt Florentijn uit als volgt: “Je kan meebeslissen over dingen als de kleur of tien meter naar links of tien meter naar rechts. Het zijn allemaal non issues.” Hieruit wordt duidelijk dat de kennis die de actievoerders hebben niet wordt aangezien als waardevol waardoor ze enkel mogen meebeslissen over triviale details.

4.3.1 Interventie van het beleid

De leden van WindAlarm zien het als een luxepositie dat zij in staat zijn actie te voeren tegen de windturbines. Ten eerste omdat ze de middelen hebben om een actiegroep op te zetten. “Je hebt mensen nodig die ook gemotiveerd zijn en ook financieel zijn vrijgesteld. Om hier heel veel tijd aan te besteden.” zegt Robert hierover. De grote hoeveelheid tijd die zij hier in kunnen steken vinden ze niet vanzelfsprekend. Ten tweede hebben de leden ook veel sociaal kapitaal: “we zijn allemaal hoogopgeleide witte mensen die mensen kennen, journalisten kennen. Wij kunnen mensen van statuur bereiken.” antwoord Florentijn op de vraag wat van belang is geweest voor het opzetten van een WindAlarm.

In 4.2 is besproken dat WindAlarm veel waarde hecht aan de taak van de overheid om de burger te informeren zodat burgers wel overwogen keuzes kunnen maken. Die opvatting is de basis voor de participatieve vormen van *acts of citizenship* van WindAlarm waarbij ze de informerende taak van de overheid hebben overgenomen. Aan de ene kant past dit goed binnen de eerder besproken ideologie van de doe-democratie waarbij er binnen de publieke sfeer ruimte is voor debat, het opzetten van acties en projecten zonder dat de (lokale) overheid hier een grote rol in speelt (Dekker 2019).

Aan de andere kant stuit deze afwezige houding van de overheid de actievoerders ook tegen de borst. Het vraagt namelijk om een actieve burger die zijn weg weet te vinden binnen de publieke sfeer en genoeg sociaal kapitaal heeft om tegen besluitvorming in te gaan mocht deze niet in zijn voordeel

zijn. WindAlarm acht niet alle burgers in staat voor zichzelf op te komen en ziet het als zijn taak ook deze burgers te beschermen tegen de risico's die windturbines met zich mee zouden brengen. Dit is duidelijk terug te zien in het persbericht die de actiegroep publiceert op 9 maart waar zij stellen dat ze het schandig vinden dat een zoekgebied wordt geschrapt in een gebied waar de burgers actief de straat op gaan maar dat in andere delen van Amsterdam waar minder welvarende burgers wonen de plannen voor windturbines wel gewoon nog staan.

De ruime meerderheid van de groep vindt dat het uiteindelijk de taak van de overheid is om de burger te ontzien door goed beleid voor hen te maken. Dat lijkt wellicht tegenstrijdig met het doel van WindAlarm om procedurele rechtvaardigheid te bereiken omdat burgerparticipatie vraagt om betrokken burgers die binnen de publieke sfeer meedoen aan het politieke proces. Tegelijkertijd is het niet het einddoel van de actiegroep om een structurele verandering te bewerkstelligen waarbij burgers consequent worden betrokken bij besluitvorming. Ze gebruiken enkel eenmalig de strijd om procedurele rechtvaardigheid als een middel om erkend te worden door de politiek en ervoor te zorgen dat de principes waarop het beleid wordt gemaakt worden herzien.

4.4 Conclusie

Tien maanden strijden de actieve leden van WindAlarm nu tegen de komst van de windturbines. Ze doen een poging tot het behalen van procedurele rechtvaardigheid omdat ze het niet eens zijn met het beleid dat gevoerd wordt door de gemeente van Amsterdam. Dat ze een poging doen om te participeren in het windturbine beleid is niet vanuit de visie dat burgers consequent betrokken moeten worden bij beleid dat gemaakt wordt. Althans, voor de meeste leden is dit niet het doel. Het behalen van procedurele rechtvaardigheid is een middel om eenmalig de regelgeving waarop het beleid is gebaseerd te veranderen, omdat het volgens de actiegroep op dit moment niet gebaseerd is op de belangen van de burger maar op de belangen van de politiek.

De manier van actievoeren van de groep wordt bepaald door de strijd om legitimiteit en erkenning. Deze strijd is dynamisch en transformeert wanneer de relatie die de actievoerders met de politiek hebben veranderd. In eerste instantie denken de actievoerders legitimiteit te kunnen verwerven door het inzetten van kennis. Ze spreken met wetenschappers en artsen, lezen wetenschappelijke artikelen en bundelen al hun bevindingen in acht *position papers*. Deze strategie komt voort uit het beeld dat het de taak is van de overheid om de burger goed te informeren. Omdat in de ogen van WindAlarm de gemeente hierin faalt nemen zij deze taak op zich. Ze gebruiken participatieve vormen van *acts of citizenship* om hun medeburgers te informeren en hun eigen acties te legitimeren, ervan uitgaande dat dit zal leiden tot erkenning vanuit de politiek.

Deze manier van werken getuigt van vertrouwen in de democratie. De opvatting dat het de taak is van de overheid om de burger goed te informeren en het vertrouwen dat gedegen informatie de gemeente vanzelf tot andere inzichten zal brengen. Echter leidt dit binnen de groep al gauw tot teleurstellingen. De participatieve vorm van actievoeren heeft niet het gewenste effect, de gemeente blijft bij zijn standpunt dat de 17 windturbines geplaatst moeten en kunnen worden. De woorden waarmee de actievoerders Amsterdamse raadsleden gaan omschrijven veranderen. Ze vertellen teleurgesteld te zijn in de politiek, boos te zijn om de gang van zaken en schuwen daarbinnen niet een persoonlijke aanval. Voornamelijk de wethouder van Ruimtelijke Ontwikkeling en Duurzaamheid wordt beticht van politieke spelletjes waarbij de belangen van de burger over het hoofd worden gezien. In reactie om dit veranderde beeld van de politiek veranderen ook de acties van participatief naar activistisch.

Hoewel het beeld dat de actievoerders hebben van de politiek veranderd, blijft hun vertrouwen in de democratie intact. Dat is terug te zien in de nieuwe strategieën die WindAlarm gaat gebruiken. Door het organiseren van demonstraties proberen ze zoveel mogelijk in de publiciteit te komen.

De media aandacht gebruiken ze om een breder publiek bij hun acties te betrekken. Tegelijkertijd verbreden ze hun acties ook naar nationaal niveau. Ze spreken niet langer meer van een Amsterdamse actiegroep, maar van een actiegroep die strijd tegen een moratorium op windturbines op het land in heel Nederland. Beide acties hebben het doel om de legitimiteit van hun actievoeren te vergroten. Immers, in een democratie ontleent een argument mede zijn legitimiteit aan de mate waarin het argument wordt onderschreven door de bevolking. Het creëren van een grote achterban is daarmee een democratisch instrument om legitimiteit te creëren en erkenning door de politiek af te dwingen.

Concluderend kan dus gesteld worden dat het beeld dat de actievoerders van WindAlarm van de politiek hebben inderdaad invloed heeft op de manier waarop zij actievoeren. Zolang zij vertrouwen hebben in de goede bedoelingen van de individuele politici maakt de actiegroep enkel gebruik van participatieve vormen van actievoeren, in de vorm van het verstrekken van informatie aan mede-burgers. Dit doen zij binnen de publieke sfeer en dragen daarmee bij aan het ideaal van de ‘doe-democratie’ waarbij burgers actief participeren in de samenleving.

Wanneer hun beeld van de politiek verandert en ze het vertrouwen in individuele politici verliezen verandert ook hun strategie van actievoeren. Ze blijven doorgaan met participatieve *acts of citizenship*, echter beginnen ze ook met druk uitoefenen op de staat door demonstraties te organiseren en actief de aandacht van de media op te zoeken. Daarnaast vergroten ze hun draagvlak door landelijk actie te gaan voeren. Deze activistische *acts of citizenship* leggen maatschappelijke druk op de overheid en treden daarmee buiten de kaders die de staat biedt. Hiermee proberen ze de erkenning van hun legitimiteit af te dwingen.

Hoewel de actiegroep ten alle tijden binnen de kaders van de democratie blijft verschuiven hun strategieën wel naarmate het vertrouwen in de (lokale) politiek afneemt. De actiegroep blijft op een participatieve manier

actievoeren, echter verschuift de nadruk van participatieve methoden naar activistische. Deze verschuiving in strategie gaat samen met de verschuiving in hun beeld van de politiek. Hiermee kan dus gesteld worden dat de relatie die WindAlarm heeft met de politiek invloed heeft op de manier waarop zij zich organiseren en actievoeren.

5 De Groene Driehoek, Zeist

Zoals blijkt uit de context beschreven in hoofdstuk 3 is de Groene Driehoek opgericht om de grootschalige opwek van duurzame energie tegen te gaan. Het is een actiegroep van een groep omwonenden die duidelijk wil maken aan de gemeente Zeist dat deze vorm van het opwekken van duurzame energie in het gebied Spoorzone/A12 in Zeist niet wenselijk is.

Om te begrijpen hoe zij te werk gaan en wat hun relatie is met de lokale overheid, is het belangrijk om uit te leggen hoe de Groene Driehoek is ontstaan, wat hun argument is en welke rolverdeling ze hebben. Deze structuur legt namelijk de basis om de werkwijze en vormen van activistisch burgerschap van de Groene Driehoek te kunnen plaatsen. Daarom begint dit hoofdstuk met een korte introductie van de kernleden van de actiegroep en beschrijvingen van het ontstaan van de Groene Driehoek en hun algemene argument. In de paragraaf die volgt wordt er ingegaan op de doelen die de actiegroep heeft en hun manier van werken om dit te bereiken. In de derde paragraaf wordt beschreven welke acties de Groene Driehoek daadwerkelijk onderneemt en er wordt uitgelegd hoe deze acties passen binnen de vormen van *acts of citizenship* zoals in hoofdstuk twee beschreven is. Om het verschil in acties duidelijk te maken zijn de acties in deze paragraaf opgedeeld in participatieve en niet-participatieve ofwel activistische acties. Dit is belangrijk voor het begrijpen van de laatste paragraaf van dit hoofdstuk, waarin uitgelegd wordt hoe hun beeld en relatie met de lokale politiek invloed heeft op hun manier van werken.

5.1 Manier van organiseren

5.1.1 Leden van de werkgroep

De werkgroep bestaat uit acht kernleden uit vijf huishoudens. Dit zijn Hendrik en Kristine, Ivo en Dieuwertje, Thijs en Neeltje, Nick en Joanne ¹².

---

12. Alle namen die in dit hoofdstuk genoemd worden zijn gefingeerd.

Nick en Joanne wonen in een twee-onder-één kap huis een meter of tweehonderd van de andere drie huizen en daardoor net buiten het gebied van spoorzone/A12. De drie resterende huishoudens wonen allemaal in dezelfde straat en kennen elkaar daardoor al langer.

Daarnaast bestaat de actiegroep ook uit een achterban van meer dan zeventig huishoudens. De rol van deze achterban wordt door Nick als volgt beschreven: “Ze steunen dus vooral onze uitgangspunten, ze staan achter ons. Wat dat betreft vertegenwoordigen wij hen.” Als laatste is er een Facebookgroep met meer dan 550 leden. Zowel de achterban als de Facebookgroep zijn passief en fungeren vooral op de achtergrond, dus met de Groene Driehoek wordt in dit hoofdstuk de acht kernleden bedoeld.

De taken van de kernleden zijn op een duidelijke manier verdeeld op basis van de expertise van ieder lid: Joanne is de voorzitter in de vergaderingen, omdat zij in haar werk als organisatiepsycholoog vaak vergaderingen moet leiden en weet hoe je effectief een agenda “erdoorheen kan jassen”, zoals ze het zelf noemt.

Nick is degene die de externe communicatie onderhoudt. Dit houdt in dat alle officiële brieven naar de gemeente uiteindelijk door Nick worden verstuurd. Hij schrijft ook de nieuwsbrieven die naar de achterban worden verstuurd. Ook voor de petitie en andere communicatiemiddelen is hij eindverantwoordelijk en hij onderhoudt de Facebookgroep. Zijn professionele expertise ligt op het gebied van sociale media en communicatie.

Ivo is iemand die met zijn werk bezig is met onderzoek naar alternatieve energiebronnen. Hij heeft chemische technologie en milieutechnologie gestudeerd en is daarom verantwoordelijk voor de technische kant binnen de Groene Driehoek. Hij is verantwoordelijk voor het opstellen van het alternatieve plan.

Dieuwertje wordt door Nick en Joanne de “dossiervreter” genoemd. Zij heeft volgens haar medeleden de meeste kennis over hoe het dossier van de Spoorzone/A12 is gegaan. Zelf vindt ze haar rol niet zo groot.

Hendrik heeft de meeste kennis over de natuur en biodiversiteit van de omgeving. Dit komt omdat hij veel informatie opzoekt over welke vormen van energie-opwek het beste zijn voor de biodiversiteit van de omgeving. Ook zijn medeleden hebben in interviews en vergaderingen benoemd dat hij veel kennis heeft.

Thijs is naast de Groene Driehoek ook actief voor de werkgroep biodiversiteit in Zeist. Om belangenverstrengeling te voorkomen is Thijs alleen actief op de achtergrond. Op de voorgrond vertegenwoordigt hij namelijk zijn andere werkgroep. Hij heeft veertig jaar lang voor overheidsinstanties gewerkt en adviseert de Groene Driehoek vooral over hoe er het beste kan worden omgegaan met de gemeente.

Neeltje is degene die de notulen maakt bij de vergaderingen, maar is voor de rest, net als Kristine, niet heel actief. Zelf beschrijven zij hun rollen ook als ondersteunend van de rest.

5.1.2 Ontstaan van de actiegroep

Zoals in hoofdstuk 3 is te lezen is de brief van de gemeente, waarin bewoners worden geïnformeerd over de zoektocht naar mogelijkheden voor windturbines in de Spoorzone/A12, de aanleiding geweest van de Groene Driehoek om bij elkaar te komen. Dit is een belangrijk punt in de historie van de Groene Driehoek omdat het laat zien dat de basis om de actiegroep te starten te maken had met de besluiten van de gemeente.

Volgens Hendrik was er absoluut geen draagvlak voor het zoeken naar mogelijkheden voor windturbines in het gebied Spoorzone/A12 en hij was dus erg verbaasd over de brief. Voor zijn gevoel is de mening van de bevolking niet op de juiste manier getoetst. Hij zegt hierover het volgende: “Ik kwam een tijdje geleden een wetenschappelijk artikel tegen, een sociologische studie, over gemeentes en actiegroepen die in gesprek gaan. Dan denkt de gemeente op een gegeven moment dat ze wel namens de bevolking de goede dingen voorstellen en dat ze dan op draagvlak kunnen rekenen. Dan heeft de

bevolking het idee dat ze worden overvallen. Hier zien we dat ook gebeuren. Het woord ‘overvallen’ was ook letterlijk één van de woorden die genoemd werd in de bijeenkomst van juli.”

Het was daarnaast de aanleiding voor oprichter Nick om te checken hoe een aantal buurtgenoten hierover dachten. Na contact te hebben gehad met Thijs, die al actief is in de lokale politiek met zijn andere werkgroep, bleek dat de burens van Thijs (Ivo en Dieuwertje en Hendrik en Kristine) al betrokken waren geweest bij minstens één van de inspraaksessies van de gemeente. Daarnaast is Joanne de directe buur van Nick, die er op deze manier ook bijkwam. Alle genoemden voelden de noodzaak om te reageren op de brief van de gemeente en zo is de actiegroep geboren.

Na het reageren op de brief heeft de actiegroep de koppen bij elkaar gestoken om als eerste uit te werken waarvoor ze staan en wat hun doelen zijn met het gebied Spoorzone/A12. Dit hebben ze vastgelegd in een document waarin hun visie wordt uitgelegd, wat later nog uitgewerkt is in een standpuntendocument. Dit document dient als de basis voor hun acties en wordt regelmatig gebruikt als reminder waarvoor ze ook alweer aan het strijden zijn.

In alle interviews is naar voren gekomen dat de liefde voor de natuur in hun woongebied een belangrijke drijfveer is voor hun activisme. Joanne verwoordt dit op de volgende manier: “Mijn persoonlijke motief is dat ik, ik weet nog dat ik dit kocht en dacht: oh over een paar jaar is het een normale zaak geworden dat het hier zo mooi is, maar dat is nooit overgegaan. Als ik over deze weg rij dan denk ik altijd Jezus ik mag God op mijn blote knieën bedanken dat ik hier woon.” Deze liefde komt terug in de benaming van de actiegroep: in de volksmond heet dit gebied de Groene Driehoek en om de industriële connotatie van de benaming van de gemeente tegen te gaan hebben ze hun actiegroep ook zo genoemd.

5.1.3 Het argument van de Groene Driehoek

De Groene Driehoek is van mening dat het grootschalige opwekken van duurzame energie niet nodig is om de energietransitiedoelen van Zeist te halen. Zeist wil in 2050 helemaal energieneutraal en zelfvoorzienend in de energie-opgave zijn. Volgens de Groene Driehoek is dit ook te halen op een alternatieve manier, door meer te kijken naar hoe duurzame energie op al bestaande infrastructures opgewekt kan worden. Hiervoor hebben ze een uitgebreid alternatief plan opgesteld waarin berekend is hoe het benodigde aantal megawatt in Zeist gehaald kan worden zonder gebruik te maken van grote windturbines of zonnenvelden. Het doel van dit plan wordt door Ivo op de volgende manier beschreven: “Wat we nu eigenlijk aan het doen zijn is dat we zeggen van kijk we hebben een alternatief aan beleidsmedewerkers gepresenteerd, van zo kun je er ook naar kijken. We doen dit door eigenlijk ook zoveel mogelijk te proberen de achterliggende kennis voor ze beschikbaar te maken.”

Dit plan is een belangrijke *act of citizenship* waarbij ze tegen de staat in gaan door het werk van de staat op een manier ‘over’ te nemen. Het plan komt voort uit het idee dat de gemeente ‘vastgeroest’ zit in haar ideeën over de windturbines. Door dan maar werk over te nemen en daarmee te laten zien dat er ook andere legitieme argumenten zijn gelooft de Groene Driehoek dat ze het standpunt van de gemeente enigszins kunnen ‘loswrikken’. Ze laten er daarnaast mee zien dat ze verstand hebben van de casuïstiek en dat de gemeente hun kennis serieus dient te nemen. Het activisme van de actiegroep draait hier dus om erkenning van de legitimiteit van hun standpunten.

De argumenten van de Groene Driehoek komen voort uit een angst voor de industrialisering van hun leefomgeving. Wanneer er windturbines en zonnenvelden worden geplaatst moet er ook de nodige infrastructuur bij gebouwd worden. Dit zal in hun leefomgeving ten koste gaan van bepaalde natuurwaarden en daarom is het belangrijk om zulke ontwikkelingen tegen te gaan. Deze industrialisering wordt door verschillende leden van de actiegroep, waar-

onder Hendrik en Thijs, ‘grasvalt’ genoemd: ook opwek van groene energie kan leiden tot meer industrialisatie.

Met deze argumenten laat de actiegroep zien dat ze niet vallen onder de klassieke NIMBY beweging. In plaats daarvan is hun argument ingebed in mondiale processen en zijn ze zich bewust van de verschillende klimaatdoelen en hoe deze behaald moeten worden (Sebastien 2017). Ze zijn namelijk niet tegen het plaatsen van windturbines, maar vinden dat het gebied zich beter leent voor het behalen van andere klimaatdoelen of energie-opwek op een andere manier. Deze insteek maakt hun argumenten legitiem in hun ogen en daarom zou de gemeente hen als serieuze partij moeten betrekken.

5.2 De werkwijze van de Groene Driehoek

In deze paragraaf wordt beschreven wat de werkwijze van de Groene Driehoek is, wat de insteek van hun werkwijze is en hoe dit past binnen de theorie van de sociale acceptatie van windturbines. Dit legt de basis voor het kunnen begrijpen en plaatsen van de daadwerkelijke acties die door de actiegroep worden ondernomen. Deze worden in paragraaf 5.3 beschreven.

5.2.1 Werkwijze en communicatie

Op de vraag wat er met de actiegroep gebeurt na het proces omtrent de windturbines reageert Nick: “Geen flauw idee. Wat dat betreft zijn we nog steeds anarchistisch. We zijn natuurlijk gewoon zomaar begonnen.” Hiermee verwijst hij naar het feit dat de Groene Driehoek puur is opgericht om de opwekking van duurzame grootschalige energie tegen te gaan en dus in actie komt op het moment dat hier weer een ontwikkeling in is. Dat kan betekenen dat er een periode lang iedere week vergaderd wordt en er dan een paar weken geen vergadering is, als er op dat moment even geen belangrijke ontwikkelingen zijn. In deze vergaderingen wordt besproken wat de volgende stappen en tactieken van de actiegroep gaan zijn. Vaak worden taken ge-

delegeerd naar één of twee mensen binnen de werkgroep. De communicatie tussen de kernleden gaat daarnaast nog via de mail of een WhatsAppgroep.

Met deze ‘anarchistische’ structuur wordt het reactieve karakter van de actiegroep duidelijk: ze zijn opgericht als reactie op een beslissing van de gemeente en de acties die ze uitvoeren zijn afhankelijk van de acties van de gemeente en de ontwikkelingen in het proces.

5.2.2 Constructieve samenwerking

Om het doel van de Groene Driehoek te bereiken wordt er vooral geprobeerd om de gemeente en lokale beleidsmakers te overtuigen van het feit dat hun ideeën voor het gebied de beste zijn. De Groene Driehoek gelooft dat de meeste beleidsmakers niet genoeg kennis hebben en dat het ‘bijspijkeren’ van deze kennis de beste weg is om de windturbines tegen te gaan. Nick verwoordt dit op de volgende manier: “Er is ook geen enkele reden om ruzie met elkaar te maken. A gaat dat niet werken en B je moet gewoon proberen om constructief maar ook op argumenten met elkaar verder te gaan. Dat is denk ik het belangrijkste. Meer heb je ook niet in handen. Je kunt wel boos worden maar daar bereik je gewoon niks mee. Althans, niet hier in deze context, omdat we ook nog vinden dat de overheid en de gemeente ook wel echt tot op heden de dialoog wil aangaan en niet zegt we gaan dit gewoon doen en bekijk het maar.”

De Groene Driehoek baseert zijn acties dus wel op de overtuiging en ervaring dat de gemeente hen als legitieme partij beschouwt en met ze in gesprek wil. Vanuit die ervaring zoekt de Groene Driehoek de samenwerking. Daarnaast voelt de actiegroep ook een bepaalde noodzaak om betrokken te worden in het proces, omdat ze zich veel bekommeren over hun leefomgeving. Hendrik benoemt dit in zijn interview, door te zeggen dat hij zichzelf en zijn burens ziet als ‘hoeders’ van het gebied, die aan de ene kant moeten zorgen dat de boeren het gebied niet teveel verwoesten en dat de gemeente er de juiste plannen mee heeft. Daarom is het alleen maar rechtvaardig dat ze in het

proces betrokken worden. Dit gevoel van de noodzaak tot een rechtvaardig proces komt zoals Kirch beschrijft voor een deel omdat ze willen meebeslissen over wat er in hun ‘achtertuin’ gebeurt, uit een gevoel van eigenaarschap voor het gebied (2020).

Ze vinden daarnaast wel dat de gemeente een inhoudelijke fout maakt in de beslissing om windturbines te plaatsen in hun leefomgeving. Vanuit de mogelijkheid tot rechtvaardige participatie proberen ze deze fout duidelijk te maken aan de gemeente. Ivo verwoordt dit op de volgende manier: “Kijk we zeggen niet iets wat eigenlijk gewoon bij wijze van spreken een geitenwollen-sokken-verhaal is. We zeggen echt iets wat hout snijdt.” De kracht van de juiste kennis is hier belangrijk en er heerst het geloof dat de gemeente met deze kennis te overtuigen is. Om deze kennis bij de gemeente te krijgen moeten ze als legitieme partij in dit proces betrokken worden. Procedurele rechtvaardigheid betekent in deze situatie dus dat de gemeente hen op een serieuze wijze betreft in het proces en naar de actiegroep luistert. Om dit doel te bereiken heeft de Groene Driehoek verschillende acties uitgevoerd. Deze acties worden besproken in de volgende paragraaf.

5.3 Vormen van actievoeren

Deze paragraaf is onderverdeeld in twee categorieën: participatief en niet-participatief. Deze tweedeling is belangrijk omdat de Groene Driehoek niet alleen maar participatieve acties onderneemt. Op de achtergrond zijn ze ook bezig met acties die buiten de participatiemogelijkheden van de gemeente vallen en dus een meer activistisch karakter hebben. In de laatste paragraaf wordt besproken hoe de Groene Driehoek bepaalt welke van deze tactieken de dominante is en hoe deze beslissing verbonden is met het beeld en vertrouwen dat ze hebben in de lokale politiek.

5.3.1 participatief

Door de constructieve insteek doet de Groene Driehoek actief mee aan inspraakmogelijkheden die de gemeente Zeist biedt. Ze doen bijvoorbeeld vaak mee aan ronde tafels, waarbij Hendrik meestal degene is die inspreekt. Hij verdiept zich het meest in de natuur en hoe de natuur van dit gebied het beste behouden kan worden.

Daarnaast wordt de Groene Driehoek nu ook betrokken in het ontwikkelingsproces van de gebiedsvisie. De gemeente Zeist heeft hiervoor een externe procesmanager ingehuurd genaamd Ido Postma¹³. Het participatieproces van de gebiedsvisie is begonnen met drie bijeenkomsten van een zogenoemde kerngroep. Hier hebben verschillende boeren uit de omgeving, een afvaardiging (Ivo en Nick) van de Groene Driehoek en een adviseur van de gemeente Zeist aan deelgenomen. De vergadering werd geleid door Postma. Het proces in de maanden daarna is en wordt nog steeds ingevuld door het vormen van verschillende werkgroepen, die gaan over wind, zon en landschap, waar ook leden van de Groene Driehoek aan plaatsnemen. In die werkgroepen wordt informatie verzameld die moet helpen bij het vormen van een statement over of de windturbines wel of niet gebouwd zullen worden. De insteek van de gemeente is hier om samen te werken en samen met de omwonenden te kijken naar of windturbines wel of niet nodig zijn. Dit past in de nationale insteek van premier Rutte om een ‘participatiesamenleving’ te creëren, waarbij geacht wordt van burgers om actief mee te doen in besluitvormingsprocessen en geacht wordt om eigen informatie te vinden en te delen (Dekker 2019).

De bijeenkomsten van de kerngroep dienden vooral om de omwonenden te informeren over het proces en het op een dusdanige manier vorm te geven dat iedereen er akkoord mee is. De Groene Driehoek leverde vaak het meeste commentaar op de stukken. Zo hebben ze benoemd dat ze vinden dat inwoners uit Odijk goed betrokken moeten worden in het proces en dat er in de werkgroepen geen projectontwikkelaars plaats kunnen nemen. Ook hier komt

---

13. Ook dit is een pseudoniem.

het constructieve karakter van hun werkwijze terug: ze doen mee aan de inspraakstructuur die de gemeente hen biedt, maar zorgen er wel voor dat hun kritische mening duidelijk is bij de overheid. Deze mening corresponderen ze van tevoren met elkaar in een vergadering.

Naast de inspraak in het participatieproces zijn ze ook hard aan het werk om zoveel mogelijk contact te leggen met de fracties in de gemeenteraad. Op het moment dat de gebiedsvisie niet naar tevredenheid van de Groene Driehoek is, kunnen ze door middel van lobbyen ervoor zorgen dat er geen meerderheid voor de visie in de gemeenteraad is. Dit doen ze door hun alternatieve plan te presenteren aan de verschillende fracties. De fracties die open stonden voor dit plan en dus wilden nadenken over het afzien van windturbines zijn daarna verder besproken in vergaderingen van de actiegroep. Zo was de ervaring van de Groene Driehoek dat de VVD eigenlijk op zoek is naar een goede reden om geen windturbines te plaatsen. De partij is namelijk landelijk sceptisch over het plaatsen van windturbines, maar omdat ze in Zeist in de lokale coalitie zitten kunnen ze niet zonder reden afzien van het plan van windturbines. Dit bleek uit de gesprekken die Nick en Ivo hebben gehad met een lid van de lokale fractie.

Ook hier is hun activisme gebaseerd op de legitimiteit van de Groene Driehoek en hun argumenten. Vanuit de legitimiteit zijn ze actief op zoek naar de inspraakmogelijkheden van de gemeente en maken, door contact te leggen met de fracties, ook gebruik van ruimtes tot participatie die de staat niet actief aanbiedt.

5.3.2 Niet-participatief

Ondanks dat de belangrijkste acties van de Groene Driehoek een participatief karakter hebben, zijn ze ook bezig met acties waarbij de lokale overheid niet direct betrokken wordt. Een van de belangrijkste acties hierin is het vergroten van het draagvlak voor hun ideeën. Hierin maken ze, net als WindAlarm, gebruik van sociale druk om de legitimiteit van hun actiegroep af te dwingen.

De eerste acties die ze op dit gebied ondernomen hebben zijn het creëren van een achterban en het maken van een Facebookgroep.

De achterban hebben ze verzameld door flyers in hun omgeving bij huizen naar binnen te gooien en door wandelaars en andere mensen die ze tegenkwamen aan te spreken op het feit dat er plannen zijn voor windturbines. De achterban wordt op de hoogte gehouden door een nieuwsbrief, geschreven door Nick. Deze wordt verstuurd op het moment dat er genoeg ontwikkelingen zijn volgens hem. Daarnaast hebben ze een informatie-avond georganiseerd, waar ze in een online meeting hun achterban over de laatste ontwikkelingen hebben gesproken. De rol van de achterban wordt door Nick beschreven als een groep die de uitgangspunten van de Groene Driehoek steunt, zoals te lezen is in 5.1.1. Hier voegt hij nog het volgende aan toe: “Hun rol, ze steunen dus vooral onze uitgangspunten, ze staan achter ons. Wat dat betreft vertegenwoordigen wij hen. Dat is het. Eigenlijk willen wij die groep zo groot mogelijk maken, dat is eigenlijk onze enige asset.”

De Facebookgroep bestaat vooral uit links naar mediaberichten of stukken uit krantenartikelen die berichten over de nadelen van windturbines. De groep heeft volgens Nick vooral een dossierfunctie: een soort kennisbank waarin leden artikelen en bevindingen kunnen plaatsen. Nick wil de groep niet te politiek maken, dus berichten die te eenzijdig of ongefundeerd zijn worden verwijderd. Het doel van de groep is vooral om de achterban te vergroten: “Ik wil juist die mensen die het niet scherp hebben of twijfelen over de streep trekken. Dat doe je niet met hele scherpe berichten, die moet je gewoon goed informeren.”

Ook hier komt het belang van kennis weer terug. Daarmee sluit het aan bij de overtuiging van de Groene Driehoek dat hun ideeën ‘hout snijden’ en serieuze alternatieven zijn voor de plannen van de gemeente. Er is een vertrouwen in de redelijkheid van de medemens, zowel bij de gemeente als medeburgers. Door ‘juiste’ informatie te delen zijn ze ervan overtuigd dat ze mensen voor zich kunnen winnen.

Een andere actie die buiten het participatieve karakter van de Groene Driehoek valt is het plan om een petitie te starten tegen de windturbines en grootschalige opwek in de Spoorzone/A12. De petitie dient als manier om het draagvlak van de Groene Driehoek nog groter te maken en daarmee ook als middel om de gemeente onder druk te kunnen zetten. De petitie is ten tijde van dit schrijven al een aantal maanden klaar om met de wereld gedeeld te worden, maar wordt voorlopig nog achter de hand gehouden door de Groene Driehoek. Naast de petitie zijn er ook plannen om spandoeken op te hangen en intensiever gebruik te maken van lokale nieuwsbodes als manieren om de sociale druk op de overheid verder op te voeren.

De Groene Driehoek ziet het vergroten van hun achterban als een manier om serieus genomen te kunnen worden in het proces. In plaats van een groepje omwonenden die het niet eens zijn met de gemeente, zijn ze nu vertegenwoordigers van een grotere groep mensen die hier ongeveer hetzelfde over nadenken. Nick verwoordt dit als volgt: “Het enige wat wij nu doen is proberen volume te creëren, en te kijken of dat iets betekent in het proces.” Met volume wordt verwezen naar het draagvlak die hun ideeën en overtuigingen hebben. Ook hier is de overtuiging aanwezig dat hoe meer draagvlak hun ideeën hebben, hoe serieuzer de gemeente de actiegroep moet nemen.

Deze niet-participatieve acties zijn meer activistische *acts of citizenship* (Isin 2009). Het zijn acties die buiten de mogelijkheden tot participatie vallen die de lokale overheid hen biedt en daardoor een meer activistische insteek hebben. Daarnaast zijn het wel acties die aansluiten bij het actievoeren binnen een democratische samenleving en een beroep doen op hun legitimiteit als burger. De Facebookgroep, het informeren van de achterban en het opstellen van een petitie vinden plaats in de publieke sfeer, waarbij burgers met elkaar in gesprek gaan en kennis produceren en delen.

De acties zijn ook bedoeld om de beslissingen die de staat neemt onder druk te zetten door de legitimiteit te vergroten, om op die manier een verandering teweeg te brengen. Het zijn acties waarmee de Groene Driehoek

laat zien dat het legitiem is om het niet eens te zijn met de besluiten van de gemeente. In die zin is de Groene Driehoek dus activistisch op een manier die wel passend is binnen de structuur van de ‘doe-democratie’, waarbij de publieke sfeer een belangrijke ruimte is om legitimiteit voor ideeën te vergaren (Dekker 2019).

Door de constructieve insteek van de Groene Driehoek staan deze activistische acties echter vrijwel allemaal ‘on hold’ of op een laag pitje. De puur activistische acties worden hier bewust als stok achter de deur gehouden om op een later moment alsnog ingezet te kunnen worden. Om het participatieve karakter van de actiegroep te houden worden deze acties niet allemaal gedeeld met de gemeente. Een belangrijke factor die bepalend is voor het wel of niet passief blijven van deze acties is het beeld dat de Groene Driehoek heeft van de gemeente en haar vertegenwoordigers. In de volgende paragraaf wordt uitgelegd hoe dit beeld een rol speelt.

5.4 Vertrouwen in de lokale politiek

5.4.1 Ervaring van de lokale politiek

De ervaring van de Groene Driehoek van de lokale politiek heeft meerdere zijden. Zo kunnen ze aan de ene kant heel positief zijn over bepaalde personen waar ze veel mee samenwerken, maar aan de andere kant negatief over hoe het proces zich aan het voltrekken is. Er is namelijk begrip voor de grotere structuren waarmee de lokale beleidsmakers mee moeten werken. Dieuwertje zegt hier het volgende over: “Ik denk wel dat de gemeenteraad dit ook besloten heeft omdat ze niet alle deuren direct konden dichtgooien. Ze konden niet zeggen dat Zeist maar één derde kan opwekken van wat ze geboden hebben, dat kunnen ze ook niet tegenover de RES en de andere samenwerkende gemeentes.” Hiermee verwijst Dieuwertje naar het feit dat de gemeente Zeist zoveel mogelijk wil bijdragen aan het behalen van de doelen van de RES. Daarom moeten alle opties onderzocht worden, inclusief de zoektocht naar

plekken voor mogelijke windturbines.

Daarnaast voelen de kernleden ook dat de intenties van beleidsmakers om hen als burgers te betrekken in de besluitvorming oprecht is. Ze vinden dat de gemeente de dialoog wil aangaan en hen betreft. Thijs zegt hier het volgende over: “Een voorbeeld is hoe het gaat tussen Houten, Wijk bij Duurstede en Bunnik in online bijeenkomsten. Dat leidt echt tot frustratie van de mensen. Dat is geen vorm van participatie, van open stellen. Ik vind zelf dat Zeist wel pogingen doet om dat beter van de grond te krijgen, maar helaas weet de ene hand niet wat de andere doet.” Hoewel de pogingen tot juiste participatie er wel zijn, ontbreekt het dus aan een duidelijke structuur. De constructieve houding van de Groene Driehoek is dan ook bedoeld om de beleidsmakers te kunnen helpen met deze situatie. Ze vinden dat de gemeente eigenlijk een te lokaal orgaan is om deze zaken aan te pakken. In plaats daarvan moet er op een grotere schaal nagedacht worden over waar duurzame energie wordt opgewekt. Hoe goed de intenties van de gemeente dus ook zijn om de inspraak en daarmee de procedurele rechtvaardigheid zo hoog mogelijk te houden, de Nederlandse structuur zorgt ervoor dat dit niet altijd even goed mogelijk is.

Er is aan de andere kant ook veel kritiek op de besluitvorming en de werkwijze van de gemeente. Een goed voorbeeld hiervan is het proces van de gebiedsvisie, waar bepaalde deadlines vaak niet worden gehaald of er regelmatig teruggekomen wordt op bepaalde afspraken. Ook is er niet doelgericht omgegaan met de kwestie over de windturbines volgens de Groene Driehoek, omdat er nog niet echt vooruit gekeken is naar wat er nu echt mogelijk is, bijvoorbeeld met betrekking tot de afstand van windturbines tot huizen.

Daarnaast vinden ze de werkwijze van Postma niet fijn. Zijn werkwijze is heel informeel, wat betekent dat hij met iedereen een zo kort mogelijk lijntje wil hebben en dat bijeenkomsten en kerngroepen minimaal genotuleerd moeten worden. De Groene Driehoek vindt echter dat juist in dit proces het contact wat serieuzer moet zijn en dat vergaderingen en andere vormen van

communicatie heel secuur moeten worden genotuleerd. Nick formuleert het als volgt: “Hoe Postma het nu aan het aanvliegen is, het is wat rommelig. Dat kan gewoon een heel groot risico zijn. Dat er een soort van consensussfeer wordt gecreëerd die er eigenlijk helemaal niet is.”

Het rommelige proces geeft de Groene Driehoek het gevoel dat er een gebrek aan capaciteit is binnen de gemeente. De kwestie lijkt eigenlijk te complex te zijn om met de kennis die de gemeente heeft te kunnen oplossen. Vanwege het gebrek aan capaciteit en kennis in de gemeente voelt het voor de Groene Driehoek dus ook alsof ze veel kennis aan het leveren en overbrengen zijn naar de beleidsmakers. Dit zorgt ervoor dat ze regelmatig het gevoel krijgen dat zij degenen zijn die uiteindelijk de gebiedsvisie moeten maken.

5.4.2 Gevolgen van de ervaringen

Uit de vergaderingen blijkt dat deze kritiek op de beleidsmakers en lokale overheid, die zich tot aan het eind van het veldwerk alleen maar opstapelde, een aanslag doet op het vertrouwen dat de Groene Driehoek heeft in de beleidsmakers. Dit vertrouwen kreeg nog een verdere deuk toen bleek dat de adviseurs van de gemeente echt onbeweeglijk waren in hun ideeën over windenergie, zelfs na de presentatie van het alternatieve plan van de Groene Driehoek. Voor de actiegroep voelde dit alsof er een aantal uur lang ‘voor de Bühne’ naar hen geluisterd is. Hetzelfde geldt voor het feit dat de wethouder zich volgens de Groene Driehoek in een aantal participatiemomenten te veel op de vlakte hield. Dit wekte het gevoel op bij de actiegroep dat hun inspraak eigenlijk geen invloed had en alleen maar bedoeld was om het af te kunnen vinken, om vervolgens toch het originele plan uit te voeren. In een vergadering vat Joanne dit op de volgende manier samen: “De ervaring van Ivo met de adviseur is dat er geen dialoog tot stand te brengen valt. Dat de adviseur niet openstaat voor ideeën. Er is gelukkig wel ruimte voor commentaar op de plannen van de gemeente maar hun vastgevroren visie blijft altijd naar boven komen. Dan wordt het dus ingewikkeld om een bepaalde dialoog aan

te gaan.” Over de reden van de starheid kan de Groene Driehoek alleen maar vissen: een statische bedrijfscultuur, te weinig expertise of andere belangen. De ingewikkelde dialoog die Joanne hier noemt is voor de Groene Driehoek dus wel noodzakelijk om het gevoel te krijgen dat ze serieuze inspraak hebben in het proces.

In de vergaderingen van de Groene Driehoek die volgden, is er steeds meer discussie in de groep ontstaan over hoe participatief de Groene Driehoek moet handelen richting de gemeente. Uiteindelijk is er aan het eind van de veldwerkperiode besloten om toch de gebaande paden van de gemeente tot dusver te blijven volgen, maar wel onder flink protest. Ook is afgesproken dat ze erop moeten letten dat alles in het participatieproces goed bijgehouden wordt, zodat er wellicht later nog gebruik gemaakt kan worden van procedurele fouten die de gemeente in het proces kan maken.

Dit neemt echter niet de mogelijkheid weg dat de Groene Driehoek in een later stadium alsnog zou kunnen kiezen voor een meer activistische insteek. Nick brengt dit onder woorden in de vergadering door te zeggen: “De echte oorlog kan altijd nog gevoerd worden.”

5.5 Conclusie

De werkwijze van de Groene Driehoek blijkt dus voor een belangrijk deel afhankelijk te zijn van hoe de lokale overheid reageert op hun acties. Hun argumenten en doelen zijn hierin statisch, deze zijn duidelijk vastgesteld in documenten waar ook op teruggegrepen kan worden als de groep dit uit het oog verliest. Het veranderlijke zit daarentegen in de soort acties die de Groene Driehoek uitvoert. De relatie met de gemeente is hierin een belangrijke factor voor de soort acties.

Op het moment dat ze het gevoel hebben dat ze niet als legitieme partij gezien worden en dat hun participatie daardoor voor de bühne is, blijkt dat het participatieve karakter van de actiegroep zal verdwijnen en dat er *acts of citizenship* zullen worden ingezet die minder participatief zijn ten opzichte

van de gemeente. Hierin verandert hun werkwijze: een verschuiving van acties die een participatieve insteek met de staat hebben naar acties waarmee ze een activistische houding tegen de staat aannemen om verandering teweeg te brengen. Beide vormen vinden wel plaats binnen de gestelde kaders van de staat. Ze zijn bedoeld om de legitimiteit van hun beweging en hun ideeën zo hoog mogelijk te maken. Daarmee blijkt dat de actiegroepen wel handelen vanuit een vertrouwen in de democratische context waarin ze leven en dat hun activisme niet buiten de kaders van de democratische staat valt.

6 Conclusie

In dit onderzoek is onderzocht hoe uitingen van verzet door burgers die strijden tegen windturbines kunnen verschillen, door te kijken naar de relatie tussen de politiek en burger. In deze conclusie wordt een antwoord gegeven op de vraag: *Hoe zorgt de relatie tussen burgers en politiek in Zeist en Amsterdam voor verschillen in uitingen van verzet van lokale burgers tegen de plaatsing van windturbines?*

Het antwoord op deze vraag bestaat uit drie delen: ten eerste wordt er beschreven hoe de actiegroepen verschillen in de acties die ze ondernemen. Daarna wordt beschreven wat voor rol de relatie met de politiek speelt in de manier waarop burgergroepen zich verzetten. Tot slot wordt uitgelegd wat de toegevoegde theoretische waarde is van het koppelen van de noties van rechtvaardige burgerparticipatie aan verschillende vormen van activistisch burgerschap. De scriptie wordt afgesloten met een discussie van het onderzoek, waarin de beperkingen worden besproken en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek worden gedaan.

6.1 De acties van de groepen

Zowel de Groene Driehoek als WindAlarm maken gebruik van verschillende soorten *acts of citizenship*. In dit onderzoek hebben we deze acties onderverdeeld in twee categorieën; participatief en activistisch. Acties die binnen de kaders van de participatie mogelijkheden vallen die door de lokale politiek zijn georganiseerd noemen we participatieve *acts of citizenship*. Alle acties die buiten deze kaders treden en niet coöperatief zijn tegenover de lokale politiek noemen we activistische *acts of citizenship*. De lijn tussen deze twee categorieën is dun en dynamisch.

In beide casussen heeft de lokale overheid de groepen mogelijkheden geboden om te participeren in het proces. Door hieraan deel te nemen hopen beide actiegroepen de lokale overheid te kunnen overtuigen van hun ideeën

en standpunten ten opzichte van windturbines. Deze participatieve *acts of citizenship* hebben het doel om de lokale overheid te overtuigen van hun legitimiteit zodat ze serieus genomen worden in het participatie proces. Voor beide actiegroepen is erkenning een belangrijke voorwaarde voor een goed participatie proces.

Een van de belangrijkste manieren om hun legitimiteit te vergoten is door het verzamelen en delen van kennis over windturbines. Deze manier van actievoeren kan gezien worden als zowel participatief als activistisch. Deze acties zijn activistisch omdat het verzamelen van informatie door de actiegroepen zelf gebeurt en bedoeld is om meer mensen te overtuigen van de fouten van de overheid. De kennis wordt ingezet als middel om meer mensen te overtuigen van hun standpunten. Het verzamelen van informatie gebeurt dan ook grotendeels op initiatief van de actiegroepen zelf en valt buiten de kaders van de door de overheid geboden participatie mogelijkheden binnen de implementering van het windturbine beleid.

Aan de andere kant heeft het verzamelen en verspreiden van kennis ook een participatief karakter omdat het past binnen het ideaal van de doe-democratie. De actiegroepen delen hun verzamelde informatie met de overtuiging dat het de overheid helpt om juiste keuzes te maken. Dit is terug te zien in dat beide groepen alternatieve plannen hebben opgesteld en deze willen presenteren aan de (lokale) overheid. Hiermee participeren ze in de doe-democratie waar van burgers verwacht wordt dat ze actief bijdragen aan de maatschappij met eigen initiatieven. Daarnaast heeft het alternatieve plan van de actiegroepen ook het doel om hun legitimiteit duidelijk te maken door te laten zien dat ook burgers genoeg kennis hebben over de materie om in overleg te kunnen gaan over het lokale beleid.

Het verzamelen en overdragen van kennis is een belangrijke actie voor beide groepen, echter zijn er ook manieren van actievoeren die ze niet allebei toepassen. Dit verschil wordt veroorzaakt door de effectiviteit die bepaalde acties hebben voor het bewijzen van legitimiteit. Voor de Groene Driehoek

is, ten tijde van dit onderzoek, de kracht van kennis het belangrijkste. De gesprekken die de Groene Driehoek voert met beleidsmakers en gemeenteraadsleden zijn dus ook bedoeld om deze kennis te delen. De actiegroep is ervan overtuigd dat het delen van deze kennis genoeg overtuigingskracht en dus legitimiteit heeft om hun doelen te bereiken en de lokale overheid te overtuigen. Acties om de achterban significant te vergroten, door bijvoorbeeld petities en demonstraties, staan hier nog ‘on hold’.

Dit in tegenstelling tot WindAlarm, die naast deze participatieve insteek ook gebruikmaakt van activistische vormen van actievoeren. Ten tijde van het onderzoek ervaren zij niet genoeg legitimiteit te verwerven door kennis te delen met de lokale overheid. Hierdoor verschuift de aandacht naar meer activistische *acts of citizenship* waarbij de legitimiteit wordt gezocht binnen de publieke sfeer. Door het organiseren van demonstraties en het opzoeken van media-aandacht wordt er getracht een sociale druk te creëren. Dit is gedaan uit de overtuiging dat wanneer de legitimiteit binnen de publieke sfeer hoog genoeg is, dit de overheid dwingt om de actiegroep serieus te nemen.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de opstelling van de overheid gevolgen kan hebben voor de mate van participatie van burgers. Zoals eerder beschreven is burgerparticipatie cruciaal in de ‘doe-democratie’ en is daarom ook noodzakelijk om op een rechtvaardige manier terug te laten komen in het beleid omtrent windenergie (Dekker 2019; Rutte 2013; Wüstenhagen, Wolsink en Büerer 2007). Wat echter blijkt uit dit onderzoek is dat het streven naar deze vormen van rechtvaardigheid een delicaat proces is en dat het bestaande theoretische raamwerk rondom rechtvaardigheid voornamelijk gebaseerd is op het perspectief van de overheid. Dit is te zien in het feit dat de manier waarop de lokale overheid in Zeist en Amsterdam deze rechtvaardigheid probeert te bereiken niet overeen komt met de manier waarop de actievoerders rechtvaardigheid ervaren. Om ervoor te zorgen dat het beleid toch op een voor hun gevoel rechtvaardige manier wordt uitgevoerd proberen

de actiegroepen dus zoveel mogelijk democratische legitimiteit te verwerven door gebruik te maken van verschillende *acts of citizenship*. Deze hebben als doel de overheid te overtuigen van het belang om de burgers te betrekken in het proces.

Het verschil in acties tussen de actiegroepen zit dus in het feit dat WindAlarm meer activistische acties onderneemt en de Groene Driehoek vooralsnog enkel participatieve acties. Één van de factoren die bepalend is voor de methoden van actievoeren die actiegroepen gebruiken is de relatie die zij hebben met de lokale politiek. In wat volgt wordt er in gegaan op de relatie die beide actiegroepen hebben met de politiek en hoe dit zich uit in een verschil van vertrouwen.

6.2 De relatie met de politiek

Beide actiegroepen hadden in eerste instantie vertrouwen in de lokale overheid. Dit blijkt uit het latere verlies van vertrouwen dat zij uiten. De Groene Driehoek verwijt dit verlies van vertrouwen aan de complexiteit van de vraagstukken, waarbij ze Zeist zien als een kleine spil binnen een groot proces. De opgave waar Zeist voor staat is in hun ogen te complex, waardoor de lokale overheid niet in staat is om doelgericht beleid te maken. De Groene Driehoek verwijt het verlies in vertrouwen in de beleidsvoering van de lokale overheid in eerste instantie dus aan onmacht en onkunde van de gemeente en niet aan de motivatie van de beleidsmakers. De participatieve insteek is hier bedoeld om te laten zien dat zij in staat kunnen zijn om de lokale beleidsmakers te helpen.

WindAlarm erkent de complexiteit van het vraagstuk ook en is het ermee eens dat een goede samenwerking tussen alle verschillende bestuurlijke niveaus wenselijk is. Zij wijden het verlies aan vertrouwen in de lokale overheid echter wél aan de onwil van individuele politici. Ze stellen dat door politieke belangen er onbehoorlijk beleid wordt gemaakt dat niet in het belang is van de burger. Dat er gesteld wordt dat er sprake is van dit soort

politieke spelletjes komt voort uit het gevoel dat het aandragen van gedegen kennis geen invloed heeft op het beleid van de gemeente. Hier komt de activistische insteek van WindAlarm vandaan: door op een activistische manier actie te voeren focussen ze op het breder uitdragen van hun verhaal en het vergoten van hun achterban. Hierdoor creëren ze grotere legitimiteit van hun standpunt binnen de publieke sfeer. Wanneer andere burgers, wetenschappers en de media hun legitimiteit erkennen geloven ze dat de politiek hier niet langer omheen kan.

Het uiteindelijke doel dat de actiegroepen willen bereiken met hun acties verschilt. Als oplossing ziet De Groene Driehoek voor zich dat de plaatsing van windturbines meer centraal wordt geregeld en niet meer wordt overgelaten aan lokale overheden. Zij zijn er immers van overtuigd dat windturbines wel een noodzakelijke bron van duurzame energie kunnen zijn, maar dat lokale overheden niet het overzicht hebben en niet kunnen beslissen welke plekken in Nederland of andere landen hiervoor het meest geschikt zouden zijn. Mocht het dan uiteindelijk blijken dat Zeist het meest geschikt is, dan zou het acceptabel zijn dat er toch enkele windturbines komen te staan. Maar dan moet het plan wel eerst op een hoger niveau worden bekeken. Volgens hen is het dus ook niet ‘de schuld’ van lokale beleidsmakers en kunnen deze ondersteund worden om het grotere plaatje te zien.

WindAlarm wil daarentegen geen enkele windturbine op het land in Nederland. Ook zij vinden dat het de taak is van de nationale overheid om een plan te maken voor de opwekking van groene stroom, maar zij leggen hier de nadruk op het plaatsen van windturbines op zee. Zij zien geen scenario voor zich waarin windturbines geplaatst kunnen worden op land en om deze beleidsverandering voor elkaar te krijgen moeten ze de politiek van hun plan overtuigen en ze ervaren dit alleen te kunnen bereiken wanneer dit gebeurt door sociale druk.

De verschillen in de relatie met de lokale politiek hebben invloed op de manier waarop de actiegroepen actievoeren. De acties van De Groene Drie-

hoek zijn voornamelijk lokaal en coöperatief met de lokale overheid terwijl WindAlarm ook activistische methoden gebruikt en actie voert buiten de stads grenzen. Deze activistische *acts of citizenship* zijn een gevolg van het gebrek aan vertrouwen die WindAlarm heeft in zowel lokale als nationale politici en een poging om de overheid te forceren de actiegroep serieus te nemen. De kans dat de Groene Driehoek dit pad in de toekomst ook zal gaan bewandelen is aanwezig. Net zoals WindAlarm ervaren ook zij namelijk dat er een gebrek is aan dialoog waarbij de legitimiteit van de groepen wordt erkend en dat er een gebrek is aan acties van de overheid die voortkomen uit de informatie die zij delen.

Voor beide groepen bestaat er dus een soort kantelpunt in het vertrouwen in de lokale overheid die bepalend is voor de participatieve of activistische insteek van hun acties. Bij WindAlarm is dit kantelpunt al bereikt, terwijl de Groene Driehoek hier steeds meer naartoe aan het bewegen is. Hoewel ook zij stellen dat hun vertrouwen is verminderd ten opzichte van het moment dat ze begonnen met actievoeren, stellen ze dat ze erin geloven dat het nog mogelijk is om samen tot een oplossing te komen. Ze houden echter ook minder participatieve vormen van *acts of citizenship* achter de hand, mocht hun vertrouwen in de samenwerking toch nog kleiner worden.

Het verschil in vertrouwen in de (lokale) politiek is dus een factor die invloed heeft op de verschillen in actievoeren tussen de beide groepen. Hierin lijkt dit kantelpunt belangrijk te zijn, die WindAlarm al wel heeft bereikt en de Groene Driehoek niet. Wanneer die ondergrens wordt bereikt verschuift de focus van participatieve *acts of citizenship* naar meer activistische acties. Ondanks het verschil in vertrouwen in de lokale politiek hebben de actiegroepen allebei wel vertrouwen in de democratie. Dat is op te maken uit het feit dat de acties die ze uitvoeren altijd bedoeld zijn om democratische legitimiteit te genereren, of dat nu bij de lokale overheid of ook in de publieke sfeer van Nederland is.

6.3 Activistisch burgerschap binnen windenergie

Er zijn verschillende argumenten die omwonenden gebruiken om te beargumenteren waarom ze geen windturbines willen (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007; Arifi en Winkel 2020; Moss, Becker en Naumann 2015). Dit onderzoek laat zien dat niet alleen het soort argumenten van belang is, maar ook hoe deze argumenten worden omgezet naar *acts of citizenship*. De theorie omtrent de acceptatie van windturbines is namelijk geformuleerd vanuit het perspectief van de overheid en heeft als uiteindelijk doel dat burgers positief staan tegenover de komst van windturbines. Deze theorie stelt dat procedurele en distributieve rechtvaardigheid hier cruciaal voor zijn (Wüstenhagen, Wolsink en Bürer 2007). Uit deze casussen blijkt echter niet dat het blindelings inzetten op deze vormen van rechtvaardigheid een recept is voor het creëren van de juiste lokale acceptatie. Door ook aandacht te hebben voor de factoren die invloed hebben op de vorm die het activisme aanneemt kunnen burgers beter betrokken worden bij het maken van toekomstig beleid.

Dit blijkt uit het feit dat burgerschap, de rechten en plichten die een mens als burger van een democratie heeft, de basis vormt voor hoe de twee actiegroepen te werk gaan. De vormen van activistisch burgerschap die hier naar voren zijn gekomen dienen namelijk allemaal om de legitimiteit van de doelen en argumenten van de actiegroepen aan te tonen. Door een beroep te doen op verschillende *acts of citizenship* wordt laten zien dat de mening van een burger serieus moet worden genomen in het beleid omtrent windturbines. Op het moment dat dit niet gebeurt verandert de vorm van deze *acts of citizenship*, van participatief naar activistisch.

Door burgerschap te betrekken bij het onderzoeken van de actiegroepen levert dit onderzoek een bijdrage aan de theorie omtrent rechtvaardigheid in het participatieproces tussen overheid en burger in de windenergie. Uit dit onderzoek blijkt dat burgers die strijden tegen windturbines niet genoeg procedurele rechtvaardigheid ervaren. Dit hebben we ondervonden door te kijken

naar hoe activistisch burgerschap terug te zien is in de acties van de groepen. Door het concept burgerschap te betrekken is het mogelijk om de de acties van de actiegroepen te analyseren aan de hand van de kaders van de staat. Een tweedeling tussen participatieve en activistische *acts of citizenship* is hieruit voort gekomen als een effectieve manier om het dynamische proces van actievoeren te begrijpen. Het categoriseren van de acties kan ook in andere casussen handvatten bieden aan zowel wetenschappers als beleidsmakers om te bepalen hoe er om moet worden gegaan met een actiegroep en wat het uiteindelijke achterliggende gevoel kan zijn van hun acties.

7 Discussie

De plannen voor het plaatsen van windturbines in Amsterdam en Zeist zijn onderdeel van het veel grotere plan van de energietransitie in Nederland. Een klimaatplan dat zich tussen 2021 en 2030 volledig moet voltrekken (Wiebes en Grapperhaus 2019). Dit onderzoek is dus uitgevoerd in het eerste jaar van het in totaal negen jaar durend plan. Dit onderzoek focust zich dan ook op een fragment van een proces dat onderdeel is van een veel groter proces. Waarbij op langere termijn ook nieuwe stakeholders, uitdagingen en inzichten komen kijken. De wereld staat immers niet stil. Er worden nieuwe technologieën ontwikkeld, er vinden verkiezingen plaats, inzichten over klimaatverandering veranderen en ook de sociale acceptatie van maatregelen is onderhevig aan continue veranderende processen.

Tijdens dit negen maanden durende onderzoek is al gebleken dat strategieën van actievoeren veranderen naarmate de tijd verstrijkt. Echter is dit vastgesteld naar aanleiding van veldwerk dat plaatsvond tijdens een fractie van het hele proces. Nu, in juni 2021 worden er door verschillende gemeenteraden keuzes gemaakt over de plaatsing van windturbines. Wat voor effect dit gaat hebben op de acties van burgers kunnen wij alleen raden. Bij een langdurige transitie past ook langdurig onderzoek waarbij aandacht is voor

alle verschillende fasen van de implementering van de energietransitie. Het is daarom raadzaam om onderzoek naar actiegroepen die strijden tegen windturbines door te zetten gedurende het hele proces.

Naast dat het een transitie is die minstens negen jaar in beslag neemt, is het ook een transitie waarbij veel verschillende stakeholders komen kijken. Zoals besproken is in 3.2 kun je de energietransitie bekijken vanuit de overheid, de bedrijven en of de burger. Laatstgenoemde is de focus geweest van dit onderzoek. Het perspectief van de lokale politici en de bedrijven die de plannen gaan uitvoeren is hierin niet meegenomen. Ten eerste omdat de grootte van dit onderzoek dit niet toelaat en ten tweede omdat dit de vertrouwensband met de actiegroepen zou kunnen schaden. Amber heeft wel contact gehad met lokale politici maar Lieven heeft vanuit de Groene Driehoek de afspraak gemaakt om dit niet te doen.

Deze keuze heeft er voor gezorgd dat wij een goede vertrouwensband met onze informant konden opbouwen en zij ook met ons wilde praten over hun ervaringen, ideeën en gedachten over de (lokale) politiek. Dit heeft ons de mogelijkheid gegeven om een dieper inzicht te krijgen in de relatie tussen de actiegroepen en de politiek wat uiteindelijk geleid heeft tot de conclusie dat dit een belangrijk aspect is om mee te nemen in onderzoek naar actiegroepen die opereren binnen de thema's van de energietransitie. Meer onderzoek zal kunnen uitwijzen welke factoren hier nog meer belangrijk in zijn en hoe dit verband houdt met wat voor activisme er plaatsvindt.

Wij erkennen dus ook dat voor een goed begrip van de besluitvormingsprocessen binnen de energietransitie, het ook belangrijk is om de bijdrage van de politiek, de bedrijven en andere betrokkenen mee te nemen. Daarom raden wij aan om in vervolgonderzoek ook de perspectieven van de verschillende bestuurlijke lagen mee te nemen alsmede die van de bedrijven die een aandeel hebben in de energietransitie. Door de energietransitie en specifiek de implementering van windturbines te bestuderen in al zijn facetten kan er een meer holistisch beeld worden gecreëerd van de verschillende breuklijnen.

Dat kan vervolgens bijdragen aan het vinden van passende oplossingen voor problemen die opkomen tijdens de implementatie van een infrastructuur voor duurzame energie.

Referenties

- Andersen, Allan Dahl, Markus Steen, Tuukka Mäkitie, Jens Hanson, Taran M Thune en Birthe Soppe. 2020. “The role of inter-sectoral dynamics in sustainability transitions: A comment on the transitions research agenda”. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 34:348–351.
- Arifi, Bleta, en Georg Winkel. 2020. “Wind energy counter-conducts in Germany: understanding a new wave of socio-environmental grassroots protest”. *Environmental Politics*, 1–22.
- Biermann, Frank. 2014. *Earth system governance: World politics in the Anthropocene*. MIT Press.
- Boogers, MJGJA, en Rik Reussing. 2019. “Decentralisatie, schaalvergroting en lokale democratie”. *Bestuurswetenschappen* 2:22–46.
- Boogers, MJGJA, L Schaap, N Karsten en ED Van den Munckhof. 2008. “Decentralisatie als opgave: Een evaluatie van het decentralisatiebeleid van de Rijksoverheid (1993-2008)”.
- Bruijn, Stefan de. 2021. *Negen windturbines is genoeg voor Amsterdam*.
- Burke, Matthew J, en Jennie C Stephens. 2018. “Political power and renewable energy futures: A critical review”. *Energy Research & Social Science* 35:78–93.
- Dekker, Paul. 2019. “From pillarized active membership to populist active citizenship: The Dutch do democracy”. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 30 (1): 74–85.
- Doorninck, Marieke van. 2021. *Regionale Energie Strategie Noord-Holland Zuid (RES); gewijzigde Amsterdamse windzoekgebieden ten behoeve van de RES 1.0*.

- Fairhead, James, Melissa Leach en Ian Scoones. 2012. “Green grabbing: a new appropriation of nature?” *Journal of peasant studies* 39 (2): 237–261.
- Fast, Stewart. 2013. “Social acceptance of renewable energy: Trends, concepts, and geographies”. *Geography Compass* 7 (12): 853–866.
- Gaag, Olof van der. 2019. *Bij alle grote windprojecten op land doet de omgeving mee*. Geraadpleegd op 12 december 2020. <https://www.nvde.nl/nvdeblogs/grote-windprojecten-op-land-doet-omgeving-mee/>.
- Gemeente Amsterdam. 2019a. *Concept RES, een bod van deelregio Amsterdam*. https://energieregionhz.nl/app/uploads/2020/02/DEF-Concept-RES-Amsterdam_mail.pdf.
- . 2019b. *Memo lokale scenario ateliers Amsterdam*. <https://energieregionhz.nl/documenten#amsterdam>.
- . 2020a. “Amsterdam Klimaatneutraal”. Bezocht op 2021-04-12. <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/volg-beleid/coalitieakkoord-uitvoeringsagenda/gezonde-duurzame-stad/klimaatneutraal/>.
- . 2020b. *Routekaart Amsterdam Klimaatneutraal 2050*.
- Gemeente Zeist. 2019. “Swipocratie Zeist”. Bezocht op 2021-05-27. <https://zeist.swipocratie.nl>.
- . 2021a. *Verkenning A12-spoorzone*. <https://www.zeist.nl/projecten/projectenoverzicht/verkenning-a12-spoorzone>.
- . 2021b. *Zonnevelden en verkenning A12/spoorzone*. <https://www.zeist.nl/energie-en-milieu/nieuwe-energie/zonnevelden-en-windmolens>.
- Goldstein, Piotr. 2017. “Post-Yugoslav everyday activism (s): a different form of activist citizenship?” *Europe-Asia Studies* 69 (9): 1455–1472.

- Hall, Charles AS, en Kent A Klitgaard. 2011. *Energy and the Wealth of Nations*. Springer.
- Harlem, Brundtland Gro, en andere. 1987. “Our common future”. *United Nations World Commission on Environment and Development (WCED), Rio de Janeiro*.
- Houwelingen, Pepijn van, Anita Boele en Paul Dekker. 2014. *Burgermacht op eigen kracht?: Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Vol. 2014. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huijts, Nicole MA, Cees JH Midden en Anneloes L Meijnders. 2007. “Social acceptance of carbon dioxide storage”. *Energy policy* 35 (5): 2780–2789.
- Isin, Engin F. 2009. “Citizenship in flux: The figure of the activist citizen”. *Subjectivity* 29 (1): 367–388.
- Isin, Engin F, en Greg M Nielsen. 2013. *Acts of citizenship*. Zed Books Ltd.
- Jamison, Andrew. 2001. *The Making of Green Knowledge: Environmental Politics and Cultural Transformation*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489143>.
- Jobert, Arthur, Pia Laborgne en Solveig Mimler. 2007. “Local acceptance of wind energy: Factors of success identified in French and German case studies”. *Energy policy* 35 (5): 2751–2760.
- Kirch Kirkegaard, Julia, Tom Cronin, Sophie Nyborg en Peter Karnøe. 2020. “Paradigm shift in Danish wind power: the (un) sustainable transformation of a sector”. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 1–17.

- Matthijssen, Jan, Anastasia Chranioti, Marloes Dignum, Hans Eerens, Hans Elzenga, Anton van Hoorn, Joost Tennekes en Martine Uytterlinde. 2021. *Monitor Concept Res: Een analyse van de concept-Regionale Energie Strategieën*. Vol. 2021. Planbureau voor de leefomgeving.
- Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. 2019. “Het Klimaatakkoord in (meer dan) 70 vragen”. Bezocht op 2020-12-06. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2019/06/28/het-klimaatakkoord-in-meer-dan-70-vragen>.
- Moss, Timothy, Sören Becker en Matthias Naumann. 2015. “Whose energy transition is it, anyway? Organisation and ownership of the Energiewende in villages, cities and regions”. *Local Environment* 20 (12): 1547–1563.
- Müller, Tanja R. 2016. “Acts of citizenship as a politics of resistance? Reflections on realizing concrete rights within the Israeli asylum regime”. *Citizenship Studies* 20 (1): 50–66.
- Noord Hollandse Energie Regio. 2021. *Documenten*. <https://energieregionhz.nl/documenten#amsterdamf>.
- Paterson, Matthew, en Michael Grubb. 1992. “The international politics of climate change”. *International Affairs* 68 (2): 293–310.
- Redclift, Michael. 2005. “Sustainable development (1987–2005): an oxymoron comes of age”. *Sustainable development* 13 (4): 212–227.
- Regionale Energie Strategie. 2020a. *Algemeen RES*. Geraadpleegd op 6 december 2020. <https://www.regionale-energiestrategie.nl/algemeen+res/default.aspx>.

- Regionale Energie Strategie. 2020b. *Kansen en Knelpunten*. Geraadpleegd op 6 december 2020. <https://www.regionale-energiestrategie.nl/ondersteuning/kansen+en+knelpunten/default.aspx>.
- RES U16. 2020. *Regio U16, Ontwerp Res*. <https://www.energieregionoutrecht.nl/publicaties/default.aspx>.
- Rutte, Mark. 2013. *Troonrede 2012*. Geraadpleegd op 17 december 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013>.
- Saward, Michael. 2006. “Democracy and citizenship: expanding domains”. *The Oxford handbook of political theory*, 400–419.
- Sayre, Nathan F. 2012. “The politics of the anthropogenic”. *Annual Review of Anthropology* 41:57–70.
- Scoones, Ian. 2016. “The politics of sustainability and development”. *Annual Review of Environment and Resources* 41.
- Sebastien, Lea. 2017. “From NIMBY to enlightened resistance: a framework proposal to decrypt land-use disputes based on a landfill opposition case in France”. *Local Environment* 22 (4): 461–477.
- Stefan, Dercon. 2014. “Is Green Growth Good for the Poor?”
- United Nations. 2020a. “The 17 Goals: Sustainable development goals”. Bezocht op 06-12-2020. Geraadpleegd op 6 december 2020. <https://sdgs.un.org/goals>.
- . 2020b. *The Paris Agreement*. Geraadpleegd op 16 december 2020. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.

- Warren, Mark E. 2006. "Democracy and the State". *The Oxford handbook of political theory*, 382–399.
- Wiebes, Eric, en Ferdinand Grapperhaus. 2019. *Klimaatwet*. Geraadpleegd op 17 december 2020. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0042394/2020-01-01#Hoofdstuk4>.
- Wolsink, Maarten. 2007. "Wind power implementation: the nature of public attitudes: equity and fairness instead of 'backyard motives'". *Renewable and sustainable energy reviews* 11 (6): 1188–1207.
- . 2012. "Undesired reinforcement of harmful 'self-evident truths' concerning the implementation of wind power". *Energy Policy* 48:83–87.
- Wüstenhagen, Rolf, Maarten Wolsink en Mary Jean Burer. 2007. "Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept". *Energy policy* 35 (5): 2683–2691.
- Zoelen, Bart van. 2021. "Artsen uit Noord en IJburg: windmolens dicht bij woongebied wel degelijk riskant". Bezocht op 2021-06-02. <https://www.parool.nl/amsterdam/artsen-uit-noord-en-ijburg-windmolens-dicht-bij-woongebied-wel-degelijk-riskant~b2f95b17/>.